



GRUNDLAGD 1876 AV C. G. ESTLANDER



2020

ISSN 0015-248X (print)

ISSN 2670-2541 (online)



KULTUR EKONOMI POLITIK

Redaktion

Hanna Lindberg
Ansvarig chefredaktör
Emil Kaukonen
Redaktionssekreterare

Redaktionsråd

Pia Maria Ahlbäck
Martina Björklund
Mats Börjesson
Nina Kivinen
Else-Britt Kjellqvist
Bengt Kristensson Ugglå
Tage Kurtén
Kristina Malmio
Sverker Sörlin
Ulrika Wolf-Knuts

Utgivare

Föreningen Granskaren r.f. Åbo
Ordförande Pekka Kettunen
Jutta Ahlbeck
Eva Costiander-Huldén
Carina Gräsbeck
Margrét Halldórsdóttir
Jonas Lagerström
Hanna Lindberg

Formgivning

Oy Graaf Ab

Tryckning

Oy Nordprint Ab

Kontakt

Redaktionen: finsktid@abo.fi
Prenumerationer: pren-finsktid@abo.fi

Mer om oss

www.finsktidskrift.fi
Instruktioner för skribenter:
www.finsktidskrift.fi/medverka/for-skribenter/
Om prenumerationer: www.finsktidskrift.fi/prenumerera/

Bidragsgivare

Svenska Litteratursällskapet i Finland, Svenska Kulturfonden,
Föreningen Konstsamfundet, Kulturfonden Island-Finland,
William Thuring's Stiftelse, Kommerserådet Otto A. Malms
Donationsfond, Waldemar von Frenckells stiftelse

Innehåll 7–8/2020

<i>Chefredaktör Hanna Lindberg</i> Förmedling och mottagande	5
Kollegialt granskade artiklar	
📖 <i>Elisabeth Geiger Poignant</i> Internationella författarsamtal som en arena för spridning av översatt litteratur i Sverige – historik och praktik	7
📖 <i>Julia Tidigs</i> Sett att läsa? Felskrivningens poetik och läsarens arbete i Peter Mickwitz <i>Leksikon</i>	35
Essäer	
<i>Nils Erik Villstrand</i> Spåret som möjliggör – exemplet Österbotten	61
<i>Marika Kivinen</i> Rarahu – att spåra kolonial historia genom en sång	71
<i>Thomas Rosenberg</i> Vad – och framför allt vem – är ”rätt” i Svenskfinland? Med anledning av Tage Kurténs essä om att skriva fiktion på finlandssvenska	81
Granskaren	
<i>Jutta Ahlbeck</i> Född psykopat och historien om en diagnos	89
<i>Pekka Kettunen</i> Hur borde man förhålla sig till skogen?	92
<i>Janne Väistö</i> Det svenska i Finland – Bekant eller främmande?	95
<i>Svante Lindberg</i> Läsvärt om de romanska språkens närvaro vid svenska universitet	98

Förmedling och mottagande

I numrets ena kollegialt granskade artikel lyfter litteraturvetaren Julia Tidigs fram fenomenet autokorrigerering. Likt smarttelefonernas ibland irriterande funktion att rätta vårt slarviga sms-språk, har även våra hjärnor en tendens att automatiskt rätta fel och i stället för att identifiera fel i tal och skrift, placerar vi in det sagda eller skrivna i förväntade mönster. Autokorrigerering är ett viktigt element i kommunikation eftersom det sällan är speciellt fruktbart att stanna upp vid betydelselösa fel. Men såsom Tidigs visar i sin artikel kan även fel vara betydelskapande och utmanande, och därför värda lyfta fram. Hur vi reagerar på fel i text och de sätt vi korrigerar dem berättar om oss som personer och om vår förståelse av världen. Inte minst är fel i språk en källa till stor munterhet, här senast exemplifierat genom obetänksamma hjärtan i Karleby stads marknadsföring med stadens finska namn Kokkola, där o blev u.

I numrets båda kollegialt granskade artiklar behandlas litteratur men ur helt olika perspektiv. I Elisabeth Geiger Poignants översättningssociologiska artikel studeras författarsamtal med fokus på utländska författares besök i Sverige under perioden 1998–2018. Publika författarsamtal har under de senaste åren växt till mycket populära evenemang och Geiger Poignants syfte är att beskriva utvecklingen av dessa samtal i Sverige samt vilket utrymme som getts åt utländska författare. Geiger Poignant ser speciellt på vilka språk som använts i samtal med utländska författare samt huruvida val av språk är en reflektion av globala översättningsflöden.

I Julia Tidigs kollegialt granskade artikel är fokus alltså på felskrivningar och deras mottagande. Genom en läsning av Peter

Mickwitz' *Leksikon*, som är en lista med felskrivna ord samt en efterföljande essä, analyserar Tidigs samspelet mellan auditiva, visuella och semantiska dimensioner av felskrivningar samt läsarens konfrontation och arbete med dessa. Med sin egen läsning som utgångspunkt, men med en öppenhet för andra läsningar och tolkningar, synliggör Tidigs olika dimensioner av förståelse, förväntan och motstånd som en läsare känner i mötet med en avvikande skrivning.

I sin essä ställer Nils Erik Villstrand frågor kring hur historia ges betydelse i samtiden, i syfte att visa hur en regions historia kan skapa tro på och förutsättningar för framtiden. Med Österbotten som exempel och med fokus på den mångfasetterade industriella verksamhet som under århundraden har bedrivits i regionen visar Villstrand hur framgångar och utvecklingar har lett över till andra.

Även Marika Kivinen essä handlar om historia, men sett ur en annan synvinkel. Kivinen diskuterar möjligheten att studera dåtida tankemönster och ideologier utgående från musik och sångtexter. I essän står Sulho Rantas sång *Rarahu* från 1922, komponerad till en dikt av Severi Nuormaa, som exempel för finländarnas omfamning av koloniala tankefigurer. Sången, som handlar om kärleksmötet mellan den polynesiska kvinnan Rarahu och en fransk sjöofficer, blev snabbt mycket populär. Genom en analys av *Rarahu* visar Kivinen att musiken inte stod vid sidan om de sociala och politiska strömningarna utan kunde vara en aktiv förmedlare av till exempel kolonialismens ideologi.

Thomas Rosenberg svarar på och utvecklar de resonemang som Tage Kurtén framförde i nummer 5 av *Finsk Tidskrift* angående processen att publicera skönlitterärt på svenska i Finland. Rosenberg tar speciellt fasta på kritiken om det finlandssvenska förlagsfältets litenhet, vilket han både instämmer i och ifrågasätter. Problemet är inte bristen på mångfald, utan hur denna mångfald synliggörs. Rosenberg ser dessutom positivt på framtiden, där ett ökat antal mindre aktörer får allt större inflytande.

Det här numret utkommer kring jul och vi önskar våra läsare en riktigt skön jul och ett gott nytt år! Vi fortsätter nästa år att erbjuda våra läsare artiklar, essäer och recensioner av högsta kvalitet!

Hanna Lindberg

Raseborg, 27.II.2020

Kollegialt granskade artiklar

📖 Internationella författarsamtal som en arena för spridning av översatt litteratur i Sverige – historik och praktik

Elisabeth Geiger Poignant

Litteraturläsningar och författarsamtal började redan under upplysningstiden att utvecklas som språk- och kulturdanande praktik, när så kallade kultursalonger som mötesform uppstod i de framväxande europeiska metropolerna. De mest prominenta skapades först i Paris, hos markisinnan de Rambouillet, och i Londons Bluestockings Society, följda av Venedig-, Berlin- och Petersburgssalongerna. Från 1700-talet spreds salongstraditionen också till Amerika. Litteratur- och författarsamtalens rötter i Sverige kan spåras två sekler tillbaka i tiden, till societetens sammankomster efter parisisk eller berlinsk förebild, exempelvis när kultursalongsvärdinnan Malla Silfverstolpe höll sina fredagsaftnar i 1820-talets Uppsala. Sällskapen formades i anslutning till akademien eller till konstnärskretsar för att konversera om kulturella och vittra ämnen. De sammanförde några av stadens främsta

poeter, författare, konstnärer och vetenskapsmän. I *Salongens värld* beskriver Holmquist (2000) hur den mestadels aristokratiska bildningseliten samlades för poesiframföranden eller prosahögläsning och samtal kring konst, musik och litteratur, gärna på ett initierat men samtidigt öppet och förutsättningslöst sätt.

Det nutida författarsamtalet bygger än i dag på det direkta mötet med en publik – ofta mera lyssnande än deltagande. I takt med bildningens och utbildningens demokratisering har det blivit tillgängligt för en större allmänhet, institutionaliserats som underhållningsform och förvandlats från en exklusiv sammankomst för kultureliten till ett modernt medie-evenemang.

Syftet med denna artikel är att undersöka och beskriva scensamtal med utländska författare i Sverige. Dessa samtal är en del av litteraturbranschen och fungerar som en arena för spridning av översatt litteratur. Målsättningen är att söka svar på två forskningsfrågor: a) hur de litterära scensamtalens förekomst i Sverige utvecklats under senare tid (1998–2018), och b) huruvida språken som används i de internationella författarsamtalen kan återspegla globala översättningsflöden. Utifrån dessa frågor vill jag i studien belysa främmande språks gångbarhet inom den litterära domänen i Sverige och därmed bidra till översättningssociologisk forskning i Norden.

Efter material- och metodbeskrivningen samt en genomgång av teoretiska utgångspunkter presenteras de viktigaste arrangörerna av författarsamtal i dag i Sverige. Därefter redovisas och kommenteras samtalens kvantitativa utveckling när det gäller författarnas härkomstregioner och de i samtalen använda källspråken, sedan sammanfattas och diskuteras studiens resultat.

Material och metod

Undersökningens material består av ett för ändamålet sammanställt samtalsregister som omfattar 1381 författarsamtal. Vidare har Kungliga bibliotekets Nationalbibliografi och UNESCO:s Index Translationum använts för att få fram statistik över källspråken i svensk respektive global utgivning av översättningar. För frågorna om arrangemang och beslut om språkanvändning har intervjuer

genomförts med aktörer på fältet (Starfalk 2015; Fasth 2016; Wallin 2017). Slutligen har mina anteckningar från deltagande observationer, som åhörare i publiken och som tolk på scen (då noteringar gjorts i efterskott), använts för att belysa de internationella författarsamtalen på Sveriges kulturscener.

Det ovan nämnda registret omfattar samtal med utländska författare genomförda i Sverige under tjugooårsperioden 1998–2018. Valet av denna tidsperiod beror på att evenemangstypen tydligt börjar etableras och spridas från slutet av 1990-talet, i enlighet med utvecklingen i till exempel Tyskland och Danmark. Informationskällorna till registret består av säsongsprogram, mässtidningar och annonser. De flesta uppgifter har inhämtats från Bokmässan i Göteborg, Internationell författarscen vid Kulturhuset Stadsteatern i Stockholm och Utbildningsradion (UR) som dokumenterat dessa, dels i direktkontakt med respektive kommunikationsansvarig, dels från internet. Givetvis kan registret inte göra anspråk på fullständighet, men alla författarsamtal som lämnat dokumenterbara avtryck, anordnats av de största arrangörerna och nått ut till en bred offentlighet kan sägas vara med. Kriterier för att uppta evenemangen i registret är att minst två personer varit inblandade i samtalet (till skillnad från författarbesök där författaren ensam hållit föredrag), att det handlat om fiktion, det vill säga skönlitterär prosa och lyrik (till skillnad från vetenskaplig eller populärvetenskaplig sakprosa), att samtalet skett inför levande publik (till skillnad från i radio- eller tv-studio¹) och att författaren har talat ett annat språk än svenska (med undantag för finlandssvenska författare).

De registrerade parametrarna är a) årtal, b) arrangör, c) länder/regioner som representeras i författarskapet, d) huruvida samtalet tolkats, e) språk som författaren talat, f) språk som det tolkats till (oftast svenska, i enstaka fall engelska), g) antal personer engagerade i samtalet och h) samtalets längd.

1 Även kulturprogram som till exempel Kobra och Babel har lämnats därhän, eftersom dessa snarare präglats av programledaren och eventuella författarintervjuer utgjort endast en bland flera programpunkter.

I en antologi (Theisohn & Weder 2013) om litteraturmarknadens mekanismer och ökade institutionalisering ägnar Johannsen (2013) ett kapitel åt en kritisk analys av författarsamtalet. Hon beskriver hur författarsamtalet som ett modernt medie-evenemang sedan början av 1990-talet blivit en allt viktigare del av litteraturmarknaden i de tyskspråkiga länderna Schweiz, Österrike och Tyskland. Uppkomsten av litteraturfestivaler och litteraturhus har fått scenamtalen med författare att utvecklas till en betydelsefull spridnings- och försäljningsfaktor i bokbranschen. Litterära värden har på så sätt blivit mer tillgängliga, men också förvandlats till varor på en kulturevenemangsmarknad. Johannsen (2013, 64) använder termen 'eventisering', det vill säga att man populariserat författarpuppräandena i riktning mot en talk-show-stil, något som enligt henne har mötts med skepsis hos litteraturkritikerna, men med glädje hos läsarna. Samma utvecklingstendens framträder även i Sverige, om än i mindre skala och något decennium senare, både när det gäller den inhemska och den översatta litteraturens introduktion via författarsamtal.

De internationella författarsamtalen, vars syfte är att tillgängliggöra utländsk litteratur, har också en specifik betydelse ur ett översättningsvetenskapligt perspektiv. Samtalsarrangemangen framstår som händelser i den process som Casanova (2004, 128) kallar för *konsekration*, ett offentligt erkännande av utländsk litteratur på ett nytt språks litteraturmarknad. Casanova (2004) studerar de transnationella och transkulturella globala översättningsflödena utifrån en kultursociologisk och postkolonial synvinkel för att kartlägga hur författarskap och böcker värdesätts och sprids på den litterära världsmarknaden. Hon undersöker vägarna som texter vandrat mellan kulturer. Begreppet *konsekration* kommer från Bourdieus kultursociologi och har tillämpats i ett flertal studier av det internationella översättningsfältet (jfr Heilbron & Sapiro 2007).

I Sverige är ett nyöversatt skönlitterärt verk i många fall sedan tidigare en del av det internationella översättningsfältet och gör i och med svensk översättning och utgivning sitt inträde i det svenska litterära systemet, något som enligt en hypotes av Lindqvist

(2011a) kan kallas för 'dubbel konsekration', det vill säga ett erkännande i två steg, först inom det internationella och sedan inom det svenska litterära översättningssystemet. Dessa sakförhållanden är viktiga för förståelsen av de internationella författarsamtalen, både för att de handlar om översatt litteratur och genom att flera konsekrationarbärande och konsekrationdrivande agenter medverkar i eller närvarar vid samtalsevenemangen: förlagsrepresentanter, översättare, litteraturkritiker och publiken. Att närmare undersöka de temporära sambanden mellan författarbesök och förlagens utgivning av översättningar återstår för framtida forskning.

Författarsamtalet har således blivit en etablerad genre inom evenemangskulturen. Det finns säkerligen fler och mer komplexa förklaringar till det tilltagande intresset för författarsamtalet än de nämnda. Eftersom studien ingår i ett översättningsvetenskapligt forskningsprojekt behandlas emellertid enbart frågor som har direkt beröring med det internationella författarsamtalet på den svenskspråkiga litteraturmarknaden.

Arrangörer och scener

En naturlig plats för författarsamtalet i dagens samhälle är biblioteket, ett offentligt rum där litteraturen, såväl landets egna som den översatta, har sin bokstavliga fysiska hemvist och främsta tillgänglighet. En trend som kan urskiljas under undersökningsperioden 1998–2018 är att författarsamtalen vandrat från litteraturaftnar i bibliotek, kvalitetsbokhandlar och kulturföreningar till stora podier som teaterscener och mässhallar. Samtidigt finns de små populära läsningsformaten kvar och pågår parallellt. I det följande presenteras de mest framträdande arrangörerna och sammanhangen för internationella författarsamtal i Sverige, i ungefärlig kronologisk ordning för när deras publika verksamhet initierades, för att ge läsaren en kort bakgrund till studiens material. Varje institution, stiftelse eller organisation har på sitt eget sätt verkat för de litterära samtals utveckling och spridning, men i de flesta fallen är författarsamtalen samarrangemang med flera aktörer inblandade. Framställningen kan därför endast ge en generell beskrivning, den är översiktlig och avstår från kategoriseringar

som medarrangör, finansör, institutionaliserad plats/scen eller initiativtagande plattform/organisation, eftersom flera av dem agerar inom flera av dessa kategorier vars kartläggning skulle kräva en separat undersökning. Riktmärken för att tas upp som aktörer här har varit att de haft en traditionsbildande betydelse ur ett historiskt perspektiv (som Nobelstiftelsen, Svenska Akademien, Sigtunastiftelsen, Svenska PEN, Karavan, kulturinstitutet och förlagen), och att de frekvent förekommit som ram-arrangör och scen i det samtalsregister som utgör studiens material (Bokmässan, Internationell författarscen, litteraturfestivalerna). Den historiska linjen har fått stå tillbaka något i studiens kvantitativa inriktning mot språkanvändning, likväl utgör dess representanter än i dag ofta en central referens i arrangemangen och bör därför omnämnas. I slutet av detta avsnitt redogörs kort en ungefärlig fördelning av arrangörer över de i registret upptagna författarsamtalen.

▪ **Nobelstiftelsen och Svenska Akademien**

Svenska Akademien instiftades av Gustav III år 1786 och har enligt sina stadgar som syfte att ”arbeta uppå svenska språkets renhet, styrka och höghet” (Svenska Akademien 2019). Genom uppdraget från Nobelstiftelsen att utdela det årliga Nobelpriset i litteratur har Svenska Akademien dessutom fått internationell betydelse. Priset delades ut för första gången 1901 och har gett upphov till många författarframträdanden i Sverige. Pristagaren brukar enligt kontrakt hålla sin Nobelföreläsning i Börssalen och engageras ofta i något offentligt samtal som del av prisutdelningsfestligheterna, till exempel på Kungliga Dramatiska Teatern i Stockholm.

▪ **Sigtunastiftelsen**

År 1917 grundades Sigtunastiftelsen, en kyrklig-kulturell samhällsinstitution med folkbildningssyfte. Stiftelsen verkade för synen på litteraturen som resurs för modern, demokratisk allmänbildning. Redan från 1930-talet arrangerades diktarkonferenser (jfr Sigtunastiftelsens programblad 1939) och – även utländska – författarsamtal. Samtalen modererades av kyrkligt engagerade samhällsföreträdare, intellektuella och litteraturhistoriker. Stiftelsen delar ännu i dag ut författarstipendier och organiserar litteraturkonferenser där författarsamtal kan äga rum (Sigtunastiftelsen 2020).

▪ Svenska PEN

PEN (Poets, Essayists, Novelists) är en internationell författarorganisation som värnar de mänskliga rättigheterna och yttrandefriheten och som vill stärka kontakterna mellan författare i olika världsregioner. Den första PEN-klubben grundades 1921 i London, och redan året efter bildades den svenska avdelningen, som därmed hör till organisationens äldsta avdelningar. Svenska PEN anordnar årligen ett flertal möten med utländska författarkollegor, såväl i egen regi som i samarrangemang. PENs språkkommitté arbetar för översättning av samtida litteratur med särskilt stödfokus på mindre språk, och PENs litterära kommitté ansvarar för både inhemska och internationella litterära sammankomster (Svenska PEN 2019).

▪ Bokmässan

Ett genombrott för litteraturscenen i Sverige skedde år 1985, när den första svenska bok- och biblioteksmässan i Göteborg anordnades. Mässan har sedan dess hållits varje år och vuxit till Nordens största fack- och skönlitterära evenemang. Den utgör i dag en viktig samlingspunkt, där författare, läsare, förlag, politiker och massmedia möts. På Bokmässan genomförs årligen hundratals arrangemang, och många av dessa är litterära författarsamtal med både inhemska och utländska författare. För varje år fastställs olika länder eller språk som övergripande teman. Under de första åren hade dessa en tydlig regional förankring i nordisk skönlitteratur. Tyskspråkiga länder (Österrike, Schweiz, Tyskland) har också varit välrepresenterade som teman under åren. Mellan 2003 och 2017 lades fokus i tur och ordning på östeuropeiska länder (Polen, Litauen, Estland, Lettland, Rumänien och Ungern). Spanien och spanskspråkig litteratur intog bokmässans arenor år 2009, medan anglo-amerikansk och brittisk litteratur har löpande varit väl synliga.

Inspirerad av 1993 års FN-förslag till deklaration om ursprungsfolkens rättigheter började man 1996 under temat Mångkultur bjuda in författare från andra kontinenter. På bokmässan år 2016 öppnades Mångspråkstorget i samarbete med Internationella biblioteket, där litteratur på cirka fyrtio olika språk presenterades för besökarna (*Dagens Nyheter* 2016).

▪ **Kulturföreningen och tidskriften *Karavan***

År 1992 tog översättaren och litteraturvetaren Birgitta Wallin initiativ till översättning och utgivning av asiatiska, latinamerikanska och afrikanska länders författare genom att starta tidskriften *Karavan*. *Karavan* har under åren publicerat och synliggjort författarskap med ursprung i Indien, Pakistan, Kina, Japan, Argentina, Peru, Botswana, Kenya, Iran och Syrien. I *Karavans* regi genomförs regelbundet litteraturaftnar med uppläsning av både prosa och poesi (Wallin 2017).

▪ **Internationell författarscen**

År 1998, när Stockholm utsetts till årets europeiska kulturhuvudstad, tog Ingemar Fasth, litteratur- och bibliotekschef på Kulturhuset, initiativ till en författarscen med internationell inriktning. I och med Internationell författarscens uppkomst institutionaliserades samtal med kända utländska författare som återkommande, självständig evenemangsform. Samarbete etablerades med såväl förlagen som ger ut översatt skönlitteratur, som myndigheter och institutioner, till exempel Kulturrådet och Svenska institutet. Urvalet av författare baserar sig på en bred orientering bland bokrecensioner i internationella litteraturtidskrifter och besök på bokmässor och hos bokhandlare utomlands. Arrangemangens kvalitet, tilltagande popularitet och potentiella ekonomiska bärkraft föranledde att Internationell författarscen gjordes permanent efter kulturårets utgång. Författarsamtalen har sedan dess utvecklats till en konstform i Kulturhusets utbud som är fullt jämbördig med de andra konstformerna i huset, till exempel teater och utställningar. Sedan grundandet har över 550 utländska författare engagerats i scensamtalen (Kulturhuset 2020). Formatet Internationell författarscen spred sig snart till andra svenska städer, och åren 2004 till 2008 grundades, i anslutning till respektive stadsbibliotek, internationella författarscener i både Malmö, Umeå och Göteborg.

▪ **Förlagen**

Förlagens insatser har haft en avgörande roll för internationella författarsamtal, antingen som förmedlande länk eller som kostnadsbärare. De kan engagera samtalets moderator, rekrytera tolk och fungera som presskontakt inför evenemanget. Utöver de

stora förlagshusen har det alltid funnits en rad mindre förlag som profilerat sig genom utgivning av översättningar från särskilda, inte sällan smalare språk- eller litteraturområden och som varit aktiva samtalsarrangörer, som exempelvis förlagen Ersatz, Tranan, Contempo och Grate.

▪ **Kulturinstitut, litteratursällskap, statliga och privata anordnare**

De utländska kulturinstitutens representationsuppdrag i Sverige är att introducera kulturbärare, och därmed även författare, från sina respektive länder². Kulturinstituten agerar ofta huvudarrangör för författarsamtalen eller samarbetar med sin ambassad, något förlag eller svenska offentliga kulturinrättningar, till exempel bibliotek och teatrar.

Som aktiva anordnare kan också nämnas litteratursällskapen i Göteborg, Norrköping och Luleå, Solidaritetshuset i Stockholm med sin digitala satsning på världslitteratur³, Internationella biblioteket, föreningen Judisk kultur i Sverige, Fria seminariet för litterär kritik eller litteraturföreningen Textival. Samverkan kring internationella författarsamtal sker även mellan Sveriges författarförbund, Översättarcentrum, Statens kulturråd och språk-, litteratur- och kulturinstitutioner på högskolor och universitet.

▪ **Litteraturfestivaler**

Från 2010-talet och framåt uppkom ytterligare ett av de större formaten för författarmöten och kulturevenemang – litteraturfestivalen. Festivalerna pågår under 1–3 dagar, ofta utspridda på flera lokaler i den arrangerande stadens kulturinstitutioner och -byggnader. Umeå Littfest blev ett framgångsrikt multi-evenemang som initierades år 2007, först privat och sedan med hjälp av engagerade medarbetare inom den kommunala kultursektorn. Festivalerna befäste och utökade de redan på Bokmässan och de internationella författarscenerna framodlade nätverken av samarrangörer, förlag, kulturinstitut och enskilda aktörer. I flera fall har

2 I samtalsregistret ofta förekommande kulturinstitut är Goetheinstitutet (tyska), Cervantes (spanska), Italienska kulturinstitutet, Brittiska institutet, Franska institutet, Polska institutet och Rumänska kulturinstitutet.

3 <<https://varldslitteratur.se>>

festivalinitiativ lett till återkommande evenemang, som Sigtuna litteratur-festival från och med år 2012, Stockholm Literature från 2013, Norrköpings bokfestival från 2014, Kristianstads bokfestival och deckarfestivalen Crimetime Gotland från 2015, Smålands Litteraturfestival från 2016 samt lulesamiska Bago in Books från 2017, för att nämna några. Initiativ och samverkansformer kan uppstå, blomstra i ett par år och läggas ned igen, vilket innebär att listan över litteraturfestivaler snabbt blir daterad. Men utvecklingen i stort visar att författarsamtalet blivit en etablerad offentlig litterär yttrandeform, en skärningspunkt där aktörer sammanstrålar och utövar kulturskapande praktiker, såväl i småskaliga sammanhang som på stora arenor.

I samtalsregistret som utgör forskningsunderlaget till denna studie är andelen samtal som arrangerats på Bokmässan 43 procent, på Internationell författarscen i Kulturhuset Stockholm 37 procent, på diverse litteraturfestivaler 9 procent, och på övriga 11 procent. I regel är något förlag och/eller kulturinstitut inblandat i varje samtalsarrangemang, i varierande ansvarsproportion vad gäller finansiering och kommunikationsåtaganden, 2–3 samarrangerande parter är vanligast. Någon systematisk kategorisering utöver den givna har inte gjorts för att inte överskrida studiens detaljmängd och syfte.

Internationella författarsamtal i Sverige under två decennier

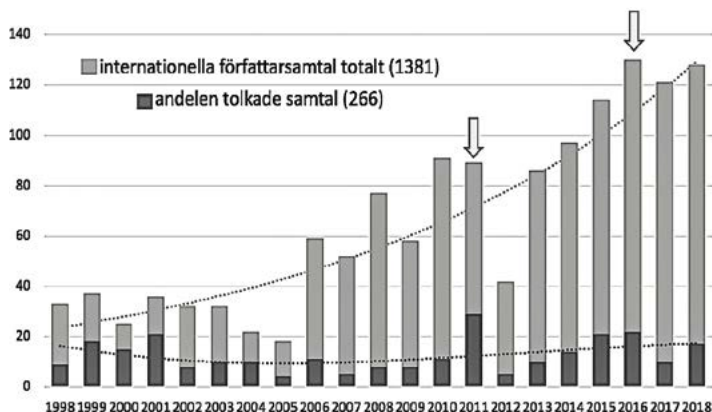
De litterära samtalsarrangemangen har utvecklats och ökat stadigt under nittonhundratalet och fram till i dag. Framför allt efter andra världskriget förvandlades 1800-talets ”dröm om den intima salongsoffentligheten” (Holmquist 2000, 124) till mer demokratiska och utåtriktade tillställningar. På sextio- och sjuttitalen genomfördes författarsamtal som offentliga utbildnings- och kulturprogram, däremot sällan inför stor publik eller med internationella författare. Under en längre tid arrangerades publika författarsamtal med stöd av den offentliga kulturpolitiken (Statens litteraturutredning 2012, 131). Men under åttiotalet ökade antalet litteraturevenemang också som privatinitiativ eller i halvvoffentlig

regi, en tendens som sedan kännetecknade utvecklingen fram till och i synnerhet efter millennieskiftet.

Utvecklingen från en offentlig men ändå relativt socialt sluten litteraturhändelse till en institutionaliserad evenemangsform gjorde tydliga språng vid två tillfällen: år 1985, när Bok- och biblioteksmässan i Göteborg hölls för första gången, och år 1998, när Internationell författarscen sjösatte sitt första säsongsprogram.

Den följande diagram- och tabellserien visar de internationella författarsamtalens förekomst under perioden 1998–2018 utifrån en rad specifika parametrar och ringar in den delmängd som studeras mer utförligt: de flerspråkiga och tolkade författarsamtalen. Först kartläggs den tidmässiga och därefter den geografiska fördelningen på världsregioner (fig. 1 och 2). Sedan visas språkfördelningen i både enspråkiga och flerspråkiga samtal (fig. 3 och 4). Resultaten av språkfördelningen (fig. 4 och 5), som synliggör tendenser snarare än absoluta samband, kommenteras sedan utifrån tidigare forskning om översättningsflöden mellan Sverige och andra länder (jfr Lindqvist 2011b). Positioneringen på det globala fältet, på det skandinaviska (sub)fältet och på den svenska litteratur- och översättningsmarknaden beskrivs med hjälp av begreppen *central* för de mest förekommande och *perifer* för de mindre förekommande språken, samt med begreppens subkategorier *hyper-*, *semi-* eller *subcentral* och *semiperifer*, i enlighet med hur de används i sociologisk översättningsvetenskaplig forskning (Moretti 2003; Heilbron & Sapiro 2007; Lindqvist 2011b, 2012, 2015, 2018). Begreppsanvändningen av *central* och *perifer* i denna artikel avser dock inga absoluta värden utan beskriver den inbördes rangordningen som de använda (käll)språken intar gentemot det skandinaviska översättningsfältet.

Diagrammet i figur 1 visar att författarsamtalen generellt har mer än trefaldigats under de två kartlagda decennierna. Datasamlingen som påbörjades hösten 2015, gjordes alltså retrospektivt, och kompletterades löpande och synkront därefter fram till årsslutet 2018. Den påfallande ökningen av registrerade samtal från 2006 gentemot åren innan kan möjligen förklaras med att Sveriges digitalisering just då tog fart, med mediebranschen i främsta ledet, och att från och med det året plötsligt fler, även mindre evenemang blev spårbara i efterskott.



Figur 1: Internationella författarsamtal i Sverige 1998–2018 (samtalsregistret).

Eftersom Bokmässan står för merparten av samtalen brukar årets temaländer påverka utfallet, vilket kan förklara att vissa år avviker från trendkurvan. Ett sådant år är 2012 då temat var Norden och många svenska författare bereddes plats på bokmässan. De internationella samtalen var därför betydligt färre i antal än åren före och efter.

Utöver antalet registrerade samtal i sin helhet syns i figur 1 även andelen tolkade samtal i relation till samtliga samtal på årsbasis, och hur denna andel förändrats över de två decennierna. De två årsnoteringarna med flest tolkade samtal kan återigen förklaras av Bokmässans tema: 2011 var det *Tre länder – ett språk*, med Schweiz, Tyskland och Österrike, och många samtal med tyskspråkiga författare ägde rum. Det sista av en under fem år starkt stigande trend var år 2016, vilket hade som tema *Yttrandefrihet*. En kontrovers kring frågan huruvida utställare från den populistiska extremhögern skulle tillåtas ha en monter på mässan ledde till att många författare, även utomlands, lämnade återbud i protest. Därför dämpades expansionen något år 2017, men en återhämtning skedde året därefter.

Av figur 1 framgår också att delmängden tolkade samtal i sig (ca 19 procent sammanlagt) är olika fördelad över perioden, men ligger runt medianvärdet 10 tolkade på runt 60 samtal/år och ger ett genomsnitt av knappt 15 procent tolkade samtal per år. Det

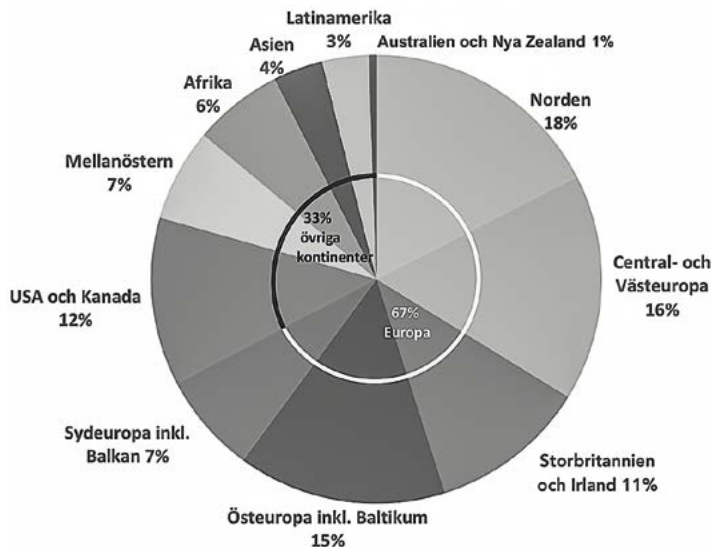
absoluta antalet tolkade samtal har inte förändrats nämnvärt under tjuogoårsperioden, vilket återspeglas i dess trendlinje. Men sett i proportion till det stigande antalet internationella författarsamtal över huvud taget har andelen tolkade samtal minskat, trots att de tre högsta årsnoteringarna ligger inom senare delen av perioden.

Slutsatsen blir att fler och fler författare i sina internationella samtal anpassar sig till att engelskan blivit *lingua franca*, även de som vid tidigare besök i Sverige talat ett annat språk. De har under sina internationella lästurnéer under loppet av 00- och 10-talet behövt tillägna sig ett globalt vedertaget sätt att kommunicera (för enkelhetens skull, för finansieringens skull, eller för att det kanske inte funnits en tolk från deras språk till hands) och fått förlita sig på engelskan som ”den minsta gemensamma språknämaren” (Fasth 2016).

▪ Författarnas härkomst

Bokmässan har i sina årsrapporter från och med år 2011 fört noggrann statistik över antalet representerade länder, en siffra som ligger runt 46 per år i genomsnitt. Internationell författarscen har fram till och inklusive sitt jubileumsår 2018 kunnat bokföra författarbesök från totalt 65 olika länder.

När det gäller planering och urval utgår Bokmässan från sina årstemata. Internationell författarscen däremot har ambitionen att under en säsong å ena sidan ha en spännvidd över alla kontinenter, å andra sidan en strävan efter balans mellan kvinnliga och manliga författare (Fasth 2016). Ofta går dock den geografiska spridningen inte att uppnå under en eller ens flera säsonger, eftersom det, trots offentliga kulturmedel och samarbete med förlagen och kulturinstitut, funnits budgetbegränsningar för långväga resor. Det betyder att, förutom den prioriterade kvalitetsprincipen, även närhetsprincipen har spelat en roll. Bakom antalet representerade regioner och länder i figur 2 döljs emellertid en större mångfald än vad som framgår i diagrammet, eftersom vissa av regionerna kan innefatta upp till tio separata härkomstländer. Sammanlagt finns 108 olika länder förtecknade i samtalsregistret.



Figur 2: Fördelning av författarnas härkomst i samtalsregistret (1998–2018).

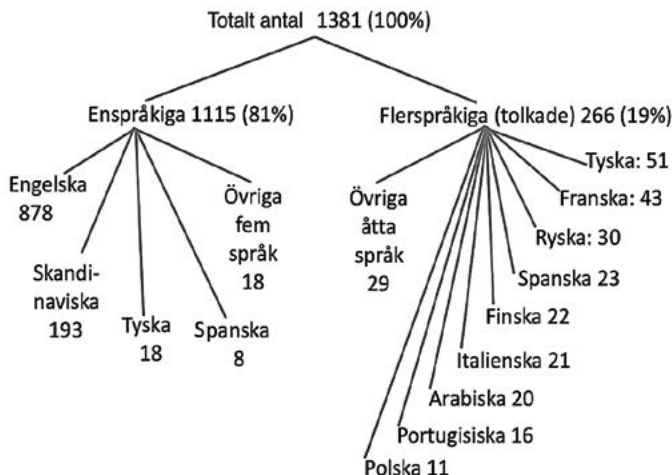
▪ Enspråkiga och flerspråkiga författarsamtal

När samtalen grupperas efter vilka källspråk som använts, reduceras mångfalden till mer överskådliga proportioner. Majoriteten av de registrerade samtalen med utländska författare är enspråkiga, endast nitton procent är flerspråkiga (jfr fig. 1) och därmed tolkade. När det gäller tolkning (eller snarare avsaknad av tolkning), klassas de skandinaviska språken som ett språk, vilket motiveras närmare nedan.

De enspråkiga internationella författarsamtalen (se fig. 3), som utgör 1115 samtal eller 81 procent av det totala antalet registrerade under perioden, har till övervägande del förts på engelska, närmare bestämt 878 samtal (64 procent av det totala antalet). 193 (14 procent av det totala antalet) samtal hölls på skandinaviska, när en part talat danska, norska eller finlandssvenska, och den andra (moderator eller medverkande författarkollega) svenska. Denna flexibilitet stöds dessutom av närhetsprincipen, och tvär-skandinavisk kommunikation har gjort att, förutom finlandssvenska, många norska och danska, men även isländska eller grönländska författare har,

via danskan, kunnat kommunicera direkt med moderatoren och publiken, utan tolkning.

De flerspråkiga samtalen uppgår till 266 av det totala antalet registrerade samtal. När både de enspråkiga och de flerspråkiga samtalen differentieras efter källspråk (fig. 3), blir det tydligt att mångfalden framför allt återfinns inom den mindre andelen, de tolkade samtalen.



Figur 3: Fördelning av enspråkiga och flerspråkiga samtal i samtalsregistret (1998–2018).

Bland övriga icke-specifierade enspråkiga samtal finns franska, finska, arabiska, rumänska och italienska. Tolkning till och från svenskt teckenspråk har också förekommit under perioden, däremot har teckenspråk från andra länder inte kunnat noteras.

I fallande ordning är tyska, franska, ryska, spanska, finska, italienska, arabiska, portugisiska och polska de mest förekommande språken det tolkats från. De övriga åtta språken är kinesiska, koreanska, tjeckiska, serbiska/kroatiska, ungerska, persiska, kurdiska och bulgariska. Vissa språk förekom endast en gång under perioden, till exempel kurdiska och bulgariska.

Målspråket har givetvis varit svenska i de allra flesta flerspråkiga samtalen, förutom i 13 fall som i stället tolkades till engelska, vilket dock inte differentierats i diagrammet, där endast källspråken räknats.

▪ Samtalspråken i förhållande till svenska översättningsflöden

Internationella författarbesök i Sverige alstrar vanligtvis fler än bara ett samtal. De flesta lästurnéerna följer en marknadsstrategisk ordning och planeras på säsongsbasis av litteraturagenterna och förlagen.

Författarsamtalens språkfördelning i samtalsregistret ställs i det följande i relation till Nationalbibliografins statistik över utgivna översatta skönlitterära titlar under ungefär motsvarande tidsperiod.⁴ Målet är att undersöka sambandet mellan å ena sidan det skriftliga översättningsflödet till Sverige, och å andra sidan författarens muntliga kommunikation kring det översatta verket i värdlandet Sverige.

Mest översatta språk till svenska 2001–2018	Språk i internat. författarsamtal 1998–2018
Engelska 19 814	Engelska 878
Norska 1 400	Norska 83
Franska 1 296	Danska 82
Tyska 835	Tyska 69
Danska 711	Franska 45
Spanska 341	Spanska 31
Ryska 340	Ryska 31
Italienska 323	Finska 22
Finska 284	Italienska 21
Nederländska 166	Arabiska 20

Källa: Nationalbibliografien

Källa: Samtalsregistret

Figur 4: De tio mest översatta och de tio i internationella författarsamtal mest talade språken i Sverige.

4 Sammanställningen i figur 4 utgår från Nationalbibliografins tabeller 2001–2018. Den tidigare, för mig tillgängliga statistiken inkluderar mer än enbart skönlitterär översättningspublicering, varför jag inte tagit med den. Åren 1998–2000 saknas således.

Differenser mellan figur 3 och 4 beror på att en- och flerspråkiga samtal räknats in i sin respektive källspråkskategori i figur 4. Resultatsiffran i figur 3 betecknar alltså antal samtal där språket talats, medan resultatsiffrorna i figur 4 (och 5) avser antal språkförekomster. När norska och danska förekommit samtidigt i skandinaviska samtal har därför båda räknats.

Nationalbibliografins statistik över utgivna översättningar i Sverige visar att engelskan är ohotad etta i rangordningen av mest betydelsefulla källspråk för svenska översättningar. Därefter följer i fallande ordning norska, franska, tyska och danska, sammantaget under perioden 2001–2018, vilket korrelerar med Lindqvists (2018) iakttagelse att dessa språk intar en central position i det svenska översättningssystemet. Bland de tio mest förekommande källspråken i svensk översättning finns även, i årsvis något varierande rangordning, italienska, finska, spanska, nederländska och ryska. Japanska och kinesiska ökar och minskar under årens lopp och försvinner emellanåt helt från kortare perioders tio-i-topplista.

Både översättningarnas och samtalens källspråk (fig. 4), avspeglar således klart engelskans dominerande roll på den svenska bokmarknaden och dess orientering mot den anglo-amerikanska kulturen och det globala översättningsfältet. Den största delen av den i samtalen berörda litteraturen kan antas komma antingen direkt ifrån engelskspråkiga länder, eller via engelskan genom det som Lindqvist (2011a) kallar för dubbel konsekration. Att reda ut olika författares relation till och val av engelskan vore angeläget att fördjupa sig i, men kräver dock en separat studie. Oavsett språk vinnlägger sig uppmärksamma samtalsarrangörer om att under evenemanget låta författaren läsa ett, om än aldrig så kort, stycke på det egna litteraturspråket, så att verkets originalspråk kan ”svepa genom rummet” (Fasth 2016), följt av en översättning, ofta genom en skådespelares gestaltande röst. De mest förekommande källspråken efter engelskan kommenteras kort i de följande avsnitten.

Den skriftliga (översättningarnas) och den muntliga (samtalens) språkliga numerära rangordningen i uppställningen (fig. 4) speglar i stort sett varandra, undantaget danskans och franskans positioner. Danskan är central i det svenska översättningssystemet och finns också i flera årstabeller på tredje plats, direkt efter norskan. Men sammanlagt över de två decennierna överväger ändå

översättningarna från franskan. Danskan är däremot proportionellt sett vanligare i det muntliga utbytet än i antalet översättningar. Genom sin geografiska, kulturella och inte minst språkliga närhet är både norska och danska delaktiga i samma skandinaviska litterära marknad. De tillhör samma, internationellt sett semiperifera fält som svenskan (Lindqvist 2018) och kan kommuniceras direkt, utan att förutsätta vare sig tolkning eller språkliga specialkunskaper hos (den litterärt intresserade) publiken. Av uppgifterna i samtalsregistret att döma verkar arrangörerna utgå från principen att det litterära Norden kan kommunicera på de tre skandinaviska språken danska, norska och svenska.

Franska har länge varit ett viktigt översättningsspråk i Sverige, och svenskan har alltsedan 1700-talet såväl språkligt som kultur- och idéhistoriskt präglats av starka influenser från Frankrike, en orientering som Sverige hade gemensamt med den dåtida europeiska litteratur- och kulturvärlden i stort. Översättningstraditionen från franska till svenska har under senare decennier berikats med litteratur från Nordafrika, subsahariska Afrika och Karibien, där franskspråkigheten finns som ett kolonialt arv, om än i sina utpräglade varieteter. Hur litteratur från dessa regioner spridit sig på den globala översättningsmarknaden och nått Sverige har varit föremål för översättningsvetenskaplig forskning. Exempelvis undersöker Bladh (2011), hur skönlitteratur skriven på franska av författare från Frankrike verkar under andra, mer privilegierade förutsättningar, jämfört med franskspråkig litteratur från författare som har sitt ursprung i fransktalande Karibien. I det talade litterära utbytet i Sverige ligger franskan först på femte plats, vilket förklaras av att allt fler författare från såväl Frankrike som andra fransktalande länder (inte minst från det tvåspråkiga Kanada) väljer att tala engelska.

Tyska är näst efter franska och norska det största källspråket när det gäller översatt skönlitteratur, och, näst efter engelska, norska och danska (och före franskan), det mest förekommande i författarsamtal. En historisk orsak till tyskans roll som relativt centralt kulturspråk för författare inte bara i Österrike, Schweiz och Tyskland utan i flera östeuropeiska länder är den österrikisk-ungerska dubbelmonarkin (1867–1918), ett mångspråkigt imperium som en gång omfattade stora områden i Sydösteuropa och på

Balkan. I en översättningsvetenskaplig monografi redogör Michaela Wolf (2011) för det språkliga österrikiska arvet, vilket satt sina spår i berörda länders förvaltnings- och utbildningssystem med tyskan som första skol-, litteratur- och vetenskapsspråk. Det har lett till att konsekrationsvägen för exempelvis ungersk litteratur i vissa fall går via den tyskspråkiga översättningsmarknaden innan den når Sverige (t.ex. verk av Imre Kertesz, Peter Nadas och Peter Esterhazy). Språkkunskaperna i tyska hos den äldre generationens intelligentia i Prag, Budapest, Bratislava och Bukarest (i Rumänien kom tyskan näst efter franskan) fanns ända fram till 1990-talet. Användningen av tyska som levande kultur- och bildningsspråk hos östeuropeiska författare förekommer i samtalsregistrets tidiga år och börjar klinga av efter millennieskiftet, till förmån för kunskaper i engelska hos den yngre författargenerationen.

Spanska, ryska och italienska framstår i det svenska översättningssystemet enligt Lindqvists (2011b) klassificering som semi-perifera, både i den litterära utgivningen och i författarsamtalen. Spanskan har allmänt ökat i popularitet och fått en stark ställning som C-språk i den svenska skolan, vilket understödjer intresset för spanskspråkig litteratur. De flesta sydeuropeiska författarbesök i Sverige kommer från Spanien. Ett stort antal av de spansktalande författarna i samtalsregistret härstammar dessutom från Mexiko, Argentina och Colombia, vars skönlitteratur alltsedan den så kallade latinamerikanska boomen på 1960- och 70-talen är ett i skandinaviska översättningar väl uppmärksammat område (jfr Alvstad 2011).

Det ryska språket har genom sin geopolitiska historia ända sedan kejsardömet och Sovjetunionens imperier spelat en dominerande roll för utbildning och litteracitet i stora östeuropeiska och centralasiatiska regioner. Översättningsverksamheten i det mångspråkiga, geografiskt vidsträckt området har alltid varit ojämförligt omfattande och sammanhängande (Witt 2011). Sedan järnridåns fall har ryskan förlorat sin centrala position som källspråk på det globala översättningsfältet, men är fortfarande stark i det svenska nationella systemet, där dess geografiska närhet spelat en kulturhistorisk och politisk roll (Håkansson 2012). Förutom författare från Ryssland skriver och talar såväl belarusiska som

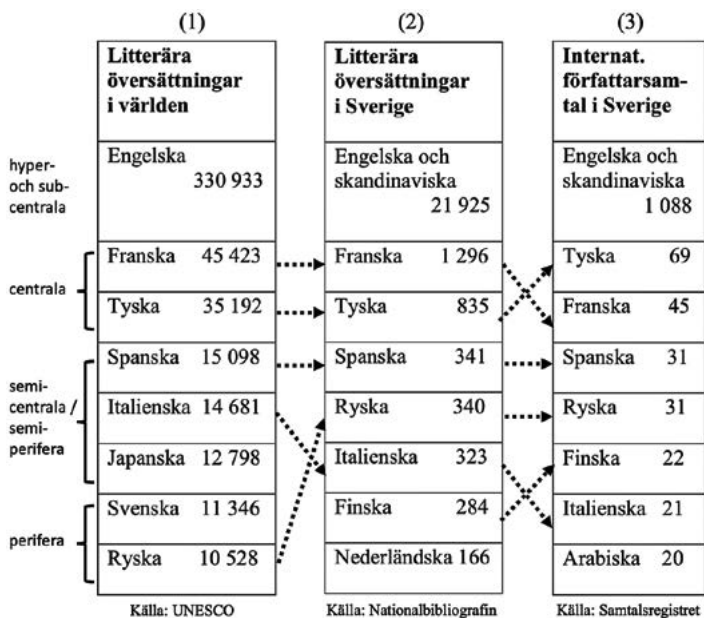
en del baltiska författare på ryska och använde språket vid sina Sverigebesök under perioden 1998–2018.

Italienska författare har varit särskilt i ropet i Sverige under perioden 2005–2015, och inte mindre än fyra (små)förlag nischade sig då på översättning och utgivning av modern italiensk skönlitteratur (Schwartz 2018). Flera författare från Italien har med hjälp av tolk samtalat på italienska på Sveriges författarscener under de tjugo undersökta åren.

▪ **Samtalspråken i förhållande till globala översättningsflöden**

Nationalbibliografins statistik och samtalsregistrets språkfördelning jämförs nedan med källspråkens förekomst enligt UNESCO:s omfattande databas Index Translationum (IT) som rangordnar de viktigaste källspråken för den globala översättningsmarknaden. IT kan anses vara tveksam som tillförlitlig källa, eftersom inrapportering av översättningar sker oregelbundet, ibland bristfälligt och med lång eftersläpning. Trots det har IT använts enligt sina senaste tillgängliga uppdateringar (olika för olika språk, för de här omnämnda språken har uppdateringar gjorts mellan 2007 och 2019) för att åtminstone tillnärmelsevis illustrera en rangordning bland de största översättningsspråken globalt. Användningen av IT motiveras av dess storlek. Ju större ett system är, desto mindre påverkas det av tillfälliga utslag i enskilda länders årsstatistiker över tid.

I figur 5 har samtalsregistret, Nationalbibliografins och UNESCO:s Index Translationum ställts upp parallellt för att visa statistiska skillnader och likheter mellan författarsamtalens, den översatta svenska utgivningens och det globala översättningssystemets källspråk. För jämförbarhetens skull har det skandinaviska fältet (som efter det engelska är den överlägset största kategorin i de båda Sverige-baserade kolumnerna) för det tillfället lagts sida vid sida med engelskans hypercentrala position, så att de andra översättningsspråkens rangordning i förhållande till det globala fältet visas med större tydlighet.



Figur 5: De mest översatta källspråken i världen (1) och i Sverige (2), jämfört med de använda språken i internationella författarsamtal i Sverige (3) under den undersökta perioden.

Av figur 5 framgår att språkangordningen i de flerspråkiga författarsamtalen ungefär följer översättningsflödena inom såväl det svenska som det internationella litteratur- och översättningssystemet. En gemensam nämnare för de fem största språken är eurocentriciteten, det vill säga de europeiska språkens dominans och självorientering som litteratur- och kulturspråk (Wolf 2014, 224).

Bland språken i samtalsregistret kan på så sätt engelskan kategoriseras som hypercentral och danska, norska och finlandssvenska som regionalt centrala eller subcentralt, det vill säga tillhörande det relativt autonoma skandinaviska översättnings(sub)fältet (jfr Lindqvist 2015). Tyska och franska kan enligt tabellen räknas som centrala i alla tre systemen. Spanska, ryska och nära nog italienska kan betraktas som semicentrala eller semiperifer i det svenska översättningssystemet och i författarsamtalen. De övriga – som dessutom utgörs av till större delen helt olika språk i alla tre källor – kan räknas som perifera. Resultatet motsvarar ungefär

Lindqvists undersökning, vilket innebär att den rangordning som författarsamtalsspråken uppvisar, oberoende av Nationalbibliografins statistik, eventuellt kan utgöra ytterligare ett argument för Lindqvists hypotes om ett skandinaviskt översättningsfält (Lindqvist 2015, 71, 81).

Finska och italienska skiljer sig i samtalskolumnen enbart med en post och är statistiskt i princip jämbördiga, trots att de når sina värden på olika premisser: i finskans fall handlar det om en (svag) subcentral och i italienskans fall om en (stark) semiperifer position. Bakom nederländskans relativt höga värde i Nationalbibliografen kan det stora antalet översatta barnböcker från nederländska till svenska förmodas, medan dess frånvaro i samtalsregistret möjligen återspeglar nederländska författares genomgående användning av engelskan. Omvänt tar de i bokutgivningen relativt färre arabisktalande författarna vid sitt Sverigebesök möjligheten i anspråk att använda sitt eget språk för att samtala, då med hjälp av tolk.

I linje med denna klassificering kan man möjligen tala om *hyperperifera*⁵ litteraturspråk när det gäller exempelvis tjuvasjiska (som talas sydöst om Uralbergen) eller vietnamesiska. Både Tjuvasjien och Vietnam är representerade i samtalsregistrets geografiska statistik, men innehållen i samtalen förmedlades genom ryska med tolkning och genom franska med tolkning, vilket därmed möjligtvis återspeglar verkens konsekutionsväg via översättningar inom det ryska respektive det franska litteratursystemet.

Att ett så kallat perifert språk översätts direkt till ett annat perifert språk mellan två från varandra avlägsna regioner sker enligt Moretti (2003, 75) sällan inom det globala översättningsfältet. I författarsamtalen visar det sig däremot inte sällan förekomma att perifera litteraturer från olika världsdelar får direkt beröring med varandra genom det personliga mötet.

⁵ *Hyperperifer* är ett uttryck bildat av mig i analogi till tidigare använd terminologi och avser att karaktärisera språk som befinner sig i 'mycket avlägsna' regioner till det refererade översättningsfältet.

Sammanfattning och avslutande kommentar

Samtalen med utländska författare i Sverige har enligt den undersökta statistiken sedan millennieskiftet inte bara gjort sin entré på stora scener, utan de har även institutionaliserats och fått en egen arena inom landets officiella kulturliv i Internationell författarscen. De ovan redovisade statistiska resultaten ger svar på den första forskningsfrågan om de internationella författarsamtalens förekomst och utveckling i Sverige, nämligen att de har mer än tredubblats under den undersökta perioden (1998–2018) och att andelen samtal som tolkats från andra språk varit i genomsnitt kring 15 procent. De flerspråkiga/tolkade samtalen har i proportion till det ökande antalet författarsamtal minskat med tiden, till förmån för allt större användning av engelskan, men håller sig på en konstant nivå om mellan tio till femton tolkade författarsamtal per år under perioden.

Att det finns ett samband mellan Nationalbibliografins översättningsstatistik i Sverige och det globala översättnings-systemet såsom det framgår av Index Translationum konstaterar redan Lindqvist (2015, 82): ”Det globala översättningsfältets [...] dominansmönster går som vi har sett igen i en mindre skala inom det skandinaviska litterära rummet”. Detta leder till den andra forskningsfrågan i denna studie, nämligen om källspråkens dominansmönster i det skandinaviska litterära rummet kan ses gå igen även i de litterära scensamtalen med utländska författare i Sverige. Med tanke på engelskans landvinningar som *lingua franca* inom många kulturella och litterära evenemang framstår det inte som självklart. Föreliggande undersökningsresultat stödjer dock antagandet att så är fallet. Smärre avvikelser kan, förutom de skäl som angetts i studien, möjligen hänföras till att de registrerade samtalen, jämfört med bokutgivningen i stort, är ganska få till sitt antal. I förhållande till den tryckta boken har det litterära samtalet en flyktig karaktär, och enbart de stora arrangemangen lämnar bestående spår i programarkiven. Kartläggning av språkfördelningen från tre huvudsakliga källor visar dock att det globala översättningsperspektivet, som enligt Lindqvist (2015) återspeglas i mindre skala i de skandinaviska översättningsflödena, faktiskt även har ett samband med de litterära mötesspråken som används. Mönstret

återfinns – i miniatyr – i den översatta litteraturens muntliga uttryck i Sverige, de publika internationella författarsamtalen.

Artikelns författare tackar de två anonyma granskarna för initierade och värdefulla kommentarer som väsentligt förbättrat den, och som öppnat vägen för framtida, ytterligare fördjupande undersökningar av temat.

Litteratur

Alvstad, Cecilia (2011): ”Är det bara vita, heterosexuella män som skriver skönlitteratur i Sydamerika? Om att undersöka skandinaviska konstruktioner av en fjärran kontinents litteratur”, *Litteratur i gränssonen: Transnationella litteraturer i översättning ur ett nordiskt perspektiv*, red. Elisabeth Bladh & Christina Kullberg. Falun: Högskolan Dalarna, s. 159–173.

Bladh, Elisabeth (2011): ”Skönlitteratur från det fransktalande Karibien i översättning. En undersökning av utgivningen i Norden under perioden 1945–2009”, *Litteratur i gränssonen: Transnationella litteraturer i översättning ur ett nordiskt perspektiv*, red. Elisabeth Bladh & Christina Kullberg. Falun: Högskolan Dalarna, s. 130–158.

Casanova, Pascale (2004): *The World Republic of Letters*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Dagens Nyheter (2016): ”Mångspråkstorget vill presentera världslitteraturen på Bokmässan” (dn.se 2016-09-12, Greta Thurfjell). <https://www.dn.se/kultur-noje/bocker/mangsprakstorget-vill-presentera-varldslitteraturen-pa-bokmassan/> [hämtat 16.9.2020].

Fasth, Ingemar (2016): Intervjudata från 20 januari 2016.

Heilbron, Johan & Sapiro, Gisèle (2007): ”Outline for a Sociology of Translation: Current Issues and Future Prospects”, *Constructing a Sociology of Translation*, red. Michaela Wolf & Alexandra Fukari. Amsterdam: John Benjamins, s. 93–107.

Helgesson, Stefan, Mörte Alling, Annika, Lindqvist, Yvonne & Wulff, Helena (red.) (2018): *World Literatures: Exploring the Cosmopolitan-Vernacular Exchange*. Stockholm: Stockholm University Press, DOI: <https://doi.org/10.16993/bat.a>. License: CC-BY.

- Helgesson, Stefan (2018): "General Introduction: The Cosmopolitan and the Vernacular in Interaction", *World Literatures: Exploring the Cosmopolitan-Vernacular Exchange*, red. Stefan Helgesson, Annika Mörte Alling, Yvonne Lindqvist & Helena Wulff. Stockholm: Stockholm University Press, s. I-II. DOI: <https://doi.org/10.16993/bat.a>.
- Holmquist, Ingrid (2000): *Salongens värld. Om text och kön i romantikens salongskultur*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposium.
- Håkansson, Nils (2012): *Fönstret mot öster. Rysk skönlitteratur i svensk översättning 1797–2010, med en fallstudie av Nikolaj Gogols svenska mottagande*. Avhandling i slaviska språk vid Institutionen för moderna språk vid Uppsala universitet. Stockholm: Ruin Förlag AB.
- Index Translationum (2020): <http://www.unesco.org/xtrans/> [hämtat 18.9.2020].
- Johannsen, Anja (2013): "Stroh zu Gold oder Gold zu Stroh? Zur Ambivalenz öffentlicher Autorenlesungen", *Literaturbetrieb. Zur Poetik einer Produktionsgemeinschaft*, red. Philipp Theisohn & Christine Weder. Paderborn: Wilhelm Fink Verlag, s. 63–76.
- Karavan* (2019): <http://www.karavan.se/html/info.html> [hämtat 2.12.2019].
- Kulturhuset (2020): <https://kulturhusetstadsteatern.se/Litteratur/Internationell-forfattarscen/> [hämtat 16.9.2020].
- Lindqvist, Yvonne (2011a): "Dubbel konsekration – en förutsättning för svensk översättning av utomeuropeisk litteratur? Maryse Condé som exempel", *Språk och stil* (21), s. 140–170.
- Lindqvist, Yvonne (2011b): "Ett globalt perspektiv på nutida svensk översättningskultur: System- och fältteori i praktiken", *Litteratur i gränsszonen. Transnationella litteraturer i översättning ur ett nordiskt perspektiv*, red. Elisabeth Bladh & Christina Kullberg. Falun: Högskolan Dalarna, s. 81–93. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-109999></div.
- Lindqvist, Yvonne (2012): "Det globala översättningsfältet och den svenska översättningsmarknaden. Förutsättningar för litterära periferiers möte", *Läsarnas marknad, marknadens läsare. En forskningsantologi utarbetad för litteraturutredningen*, del 4, red. Ulla Carlsson & Jenny Johannisson. SOU 2012:10, s. 219–231.

- Lindqvist, Yvonne (2015): "Det skandinaviska översättningsfältet – finns det?", *Språk och stil NF* 25, s. 69–87.
- Lindqvist, Yvonne (2018): "Translation Bibliomigrancy: The Case of Contemporary Caribbean Literature in Scandinavia", *World Literatures: Exploring the Cosmopolitan-Vernacular Exchange*, red. Stefan Helgesson, Annika Mörte Alling, Yvonne Lindqvist & Helena Wulff. Stockholm: Stockholm University Press s. 295–309. DOI: <https://doi.org/10.16993/bat.a>.
- Moretti, Franco (2003): "More conjectures", *New Left Review* 20, s. 73–81.
- Nationalbibliografin (2018): <https://www.kb.se/om-oss/nyheter/nyhetsarkiv/2018-04-23-nationalbibliografin-2017-den-tryckta-boken-lever-gott.html> [hämtat 21.2.2019].
- Nobelmuseum (2018): <https://nobelprizemuseum.se/wp-content/uploads/2018/08/nobelmuseum-skolmaterial-till-mansklig-hetens-storsta-nytta.pdf> [hämtat 3.12.2019].
- Schwartz, Cecilia (2018): "Profiles of Italy: Localising Practices of Swedish Publishing Houses", *World Literatures: Exploring the Cosmopolitan-Vernacular Exchange*, red. Stefan Helgesson, Annika Mörte Alling, Yvonne Lindqvist & Helena Wulff. Stockholm: Stockholm University Press, s. 310–323. DOI: <https://doi.org/10.16993/bat.a>.
- Sigtunastiftelsen (1939): Diktarkonferensen i Sigtuna 2–4 oktober 1939. Program ur Sigtunastiftelsens arkiv efter personlig mailkontakt med Anna-Karin Sandell 4.3.2016.
- Sigtunastiftelsens hemsida (2020): <https://sigtunastiftelsen.se/om-oss/> [hämtat 16.9.2020].
- Starfalk, Annica (2015): Intervjudata och digital information (statistik) från Annica Starfalk, produktionsledare för Bokmässan i Göteborg 2008–2018, den 18 oktober 2015.
- Statens Offentliga Utredningar (2012): Litteraturutredningen. Läsandets kultur: slutbetänkande. Stockholm: Fritzes. URL: <https://data.riksdagen.se/fil/F7768127-700F-4FAD-9110-5FoD9025108E>, s. 65.
- Svenska Akademien (2019): <https://www.svenskaakademien.se> [hämtat 3.12.2019].
- Svenska PEN (2019): Allmän information. <https://www.svenskpen.se> [hämtat 2.2.2019].

- Wallin, Birgitta (2017): Intervjudata från 20 november 2017.
- Witt, Susanna (2011): "Translatio imperii. Aspekter på nationalitetsöversättning under Stalintiden", *Litteratur i gränszonen: Transnationella litteraturer i översättning ur ett nordiskt perspektiv*, red. Elisabeth Bladh och Christina Kullberg. Falun: Högskolan Dalarna, s. 35–52.
- Wolf, Michaela (2014): "The language of Europe is Translation. EST amidst new Europes and changing ideas on translation", *Target* 26(2), s. 224–238.

📖 Sett att läsa? Felskrivningens poetik och läsarens arbete i Peter Mickwitz *Leksikon*

Julia Tidigs

Den finlandssvenska poeten Peter Mickwitz (f. 1964) utkom 2018 med *Leksikon. Sett att läsa*, som i pärmtexten presenteras som en ”ordlista på drygt 500 felskrivna och missförstådda ord”. Listan löper över sextio sidor med nio ord per sida och följer ingen uppenbar ordning: ett ord som ”utrotningsbotad” följs av ”konfronation” och ”filtslag” (Mickwitz 2018, 9; hänvisningar till *Leksikon* anges hädanefter enbart med sidnummer). Ordlistan ackompanjeras av en essä där Mickwitz tar upp bland annat dyslexi, språknormer och distinktionen mellan ljudböcker och litteratur. Som helhet är *Leksikon* både praktik och program, i den ordningen: läsaren utsätts först för felskrivningarna och därefter för författarens tänkande kring deras estetisk-politiska verkan.

I denna artikel behandlar jag felskrivningens poetik i *Leksikon* med syfte att utforska felskrivningarnas verkan på bokens läsare. Jag vill dels frilägga det spel mellan ordets auditiva, visuella och semantiska dimensioner som den avvikande ortografin sätter igång, dels visa på detta spel som ett sensoriskt och uttydande arbete som ordlistans läsare ställs inför, ett arbete som tar sig olika uttryck hos olika läsare. De vägledande forskningsfrågorna lyder: Vilka olika

förskjutningar av relationen visuellt tecken, föreställt ljud, inre bild och betydelse äger rum i *Leksikon*? Vilket läsande, ljudande och tolkande arbete kräver felskrivningarna av sina läsare?

Där ordlistan utgör praxis lägger Mickwitz i den åtföljande essän fram ett program och ett teoretiskt rambygge. Därtill avslutas *Leksikon* med ett efterord där författaren beskriver verkets uppkomst. Läsarna möts således av en stark läsanvisning. Essän betonar skrivande, inte läsande, och det visuella, inte det auditiva. Min läsning, som sätter läsarupplevelse i centrum och belyser textens olika modaliteter kan betraktas som en mothärsläsning, som tar fasta på friktionen mellan essä och ordlista. Hur kan *Leksikons* effekter förstås i detta spänningsfält mellan essäns program och ordlistans konstnärliga praxis?

Teoretiskt är artikeln förankrad i forskning om skriftens teknologi, intermedialitet, litterär språkmaterialism och språkvariation. Den visuella fokusering som uttrycks hos Mickwitz kan onekligen ses som typisk för både modernistisk och postmodern lyrik (se vidare Elleström 2011, 12, 15; Olsson 2005, 284–285). I förlängningen vill jag med undersökningen av *Leksikon* såväl utforska ljudets verkningar i skrift och läsarens medskapande roll som bidra med ytterligare perspektiv på upptagenheten med ordets materialitet i nutida nordisk lyrik.

Efter att ha presenterat analysens utgångspunkter vänder jag mig till ordlistan. Jag diskuterar listan som form, de olika slags felskrivningar som den består av, och det läsande, ljudande och tolkande arbete som verket bjuder in läsaren till. Här använder jag stundtals mig själv som exempelläsare; det sker inte i exkluderande syfte utan tvärtom för att exemplifiera och konkretisera de läsarupplevelser som verket kan ge upphov till. Exempler ger även artikelns läsare möjlighet att jämföra sina egna associationer och reaktioner med mina. Först efter diskussionen av ordlistan behandlar jag förståelsen av språk, skrift och läsning i Mickwitz essä – detta för att författarens syn inte ska styra analysen. Jag relaterar *Leksikon* till annan lyrik som ägnar sig åt ortografisk manipulation, och kontextualiserar verket i relation till språkmaterialism, nonsens och dagens mediesituation. Mitt huvudsakliga fokus är dock genomgående läsarnas arbete med *Leksikon*.

Stavning och skriftens modaliteter

Leksikon innehåller ”felskrivna” ord och aktualiserar därmed frågan om skrift och ortografi. Det romerska alfabetet, liksom dess föregångare det grekiska, är ljudrepresenterande: varje bokstav förvandlar ett ljud till ett grafiskt tecken. I klassikern *Muntlig och skriftlig kultur* påpekar Walter J. Ong (1990, 107) att det grekiska alfabetet genom sitt införande av vokaler ”mer än andra skriftssystem arbetar [...] direkt med ljudet såsom ljud, det förvandlar ljud direkt till rumsliga ekvivalenter, och i mindre, mer analytiska, mer hanterbara enheter än ett stavelsealfabet”.

Alfabetet förvandlar auditivt förnimbart fenomen till grafiskt synligt tecken, men för att synen på skrift inte ska bli förenklad är det viktigt att hålla skriftens olika modaliteter i åtanke. I sin medieteoretiska modell utgår Lars Elleström (2011, 26) från varje mediums fyra modaliteter: *den materiella, den sensoriella, den spatiotemporal och den semiotiska modaliteten*. Skriftens materiella modalitet, det vill säga dess latent fysiska beskaffenhet, är en platt, grafisk yta. Den materiella modalitetens beskaffenhet medför dock inte att den sensoriella modaliteten, det vill säga sinnenas perception av mediets gränssnitt, enbart är visuell:

Medieperception innefattar också aktivering av sinnesintryck som lagrats i minnet. När man läser en text, exempelvis, skapas inre bilder som inte har så mycket gemensamt med bokstävernas utseende och man hör också i sitt inre de ljud som förknippas med orden. Nya sensationer utgör därför i allmänhet en komplex blandning av mottagna och tolkade färskas sinnesdata och återaktiverade sensationer.

(Elleström 2011, 28)

Bokstäverna och orden är visuellt iakttagbara, men deras sensoriska modalitet involverar såväl det visuella som det auditiva och står i tät förbindelse med mediets semiotiska modalitet (se även Tidigs & Huss 2017, 220–221). Det skrivna ordet må representera en kognitiv enhet (ett begrepp), men genom att det består av ljudsymboler, det vill säga bokstäver, är både det kognitiva och auditiva fortsatt närvarande i ordet:

Regarding reading and sound, while it is true that letters and words are visual symbols that represent cognitive entities (that may in turn connect to our material surrounding), this is not the whole truth. As reading involves sub-vocalization, it is more correct to say that letters and words are visual symbols that represent cognitive entities *and* sounds; or, to put it differently, letters and words are visual symbols that represent auditory symbols that themselves represent cognitive entities.

(Elleström 2015, 212, kursiv i orig.)

I min undersökning är fonologisk aktivering, det vill säga de inre ljud tystläsaren kan erfara, av stor betydelse.¹ De är en del av läsarnas sensoriska-kognitiva arbete då de möter de felskrivna orden. Den litterära texten har både visuellt-spatiala och auditivtemporalas aspekter (Bodin 2018, 200), och som Helena Bodin påminner om med utgångspunkt hos Friedrich Kittler har högläsningens starka position i västerländsk läsundervisning under de senaste seklen påverkat även tystläsningen: "Western readers have learned to imagine that they *hear* what they are merely reading by sight" (Bodin 2018, 202).

Samtidigt som skrifttecknen representerar ljud, är ortografins ljudrepresenterande egenskap begränsad. Ortografiska konventioner skiljer sig åt mellan språk: ett konkret exempel är finskans konvention för markering av långt vokalljud med två vokaler, en konvention som svenskan saknar. En relaterad men distinkt fråga gäller grafolekten, skriftspråksvarieteteten av ett språk, som överensstämmer i olika hög grad med olika varianter av ett språk. Relationen mellan det skrivna ordet och läsarens egen muntliga variant av ett språk varierar stort. Denna ojämna relation mellan ortografisk norm och olika läsares uttalsvarianter av språket är av stor betydelse för felskrivningarna i *Leksikon*.

Jesper Olsson lyfter i *Alfabetets användning* fram en lång tradition av "språkknådande" och experiment, där stavningsmanipulation ingår: "Vad som förenar alla dessa experiment är en vilja att tänja på och till och med underminera den etablerade relationen

1 I stället för den term Elleström använder, subvokalisering (sub-vocalization), vilket i språkvetenskaplig forskning främst betecknar rörelser i talapparaten vid läsning, använder jag fonologisk aktivering (se Holmqvist & Andersson 2005, 19; se även Morris & Folk 2000 samt Bodin 2018, 202).

mellan tal och skrift” (Olsson 2005, 137). Den friktion mellan ljud, visuellt tecken och betydelse som felskrivningarna skapar är en av huvudpunkterna i min analys av *Leksikon*.

Leksikons olika former av felskrivningar

Ordlistan, som bär rubriken ”Leksikon” (och i fortsättningen benämns så för att skilja den från verket *Leksikon* som helhet), samlar ”felskrivna” ord från en mängd domäner. Här förekommer vardagsföremål, djurarter och vetenskapliga termer huller om buller med ord som hänför sig till politik och myndighetsutövning, eller namn på städer – samt mycket annat. Karakteristiskt för felskrivningarna är att de förmår förena ord från skilda sfärer: i ”metafår” (50) samsas en litteraturvetenskaplig term med ett lantbruksdjur.

Merparten av orden kan klassas som substantiv, men det finns också adjektiv, verb och adverb. Felskrivningarna förmår också skapa ambivalens gällande ordklass: ”portrött” (24) står på gränsen mellan substantiv och adjektiv; teleskopordet ”kapitalistig” (47) pekar mot substantiven kapitalist, kapital och stig men även mot adjektivet listig; ”slåledes” (47) är ett adverb, men kanske också ett verb. Till skillnad mot orden i ett lexikon, som benämns med ordklass, omintetgör många ord i ”Leksikon” tydliga kategoriseringar. Anmärkningsvärt är att ordlistan innehåller en enda särskrivning, en symbolisk sådan: ”hel het” (63) innebär att helheten upphör och i stället för ett substantiv får vi två adjektiv.

Omedelbart anslående är den dubbelhet som läsningen av ”Leksikon” vilar på. De på pappret närvarande, ”felskrivna” orden får betydelse genom relationen till de på pappret frånvarande, men i läsningen närvarande, ord de avviker ifrån: Mickwitz benämner (åtminstone en del av) dem ”meningsparasiter” (91). Hur relationen mellan de felskrivna orden och de ”rättskrivna” ser ut varierar dock stort. Felskrivningarna skapas genom att:

- bokstäver ur etablerade ord utesluts, till exempel ”konfronation” (9, jfr konfrontation);
- en bokstav läggs till, till exempel ”maktlöss” (13, jfr maktlös);

- bokstäver byter plats, till exempel ”jorbdruck” (22, jfr jordbruk);
- en eller flera bokstäver byts ut mot nya, till exempel ”opåsalad” (17, jfr opåkallad) eller speciatrist (9, jfr specialist);
- två ord med gemensamma led slås samman, till exempel ”rikedomstol” (15 jfr rikedom och domstol);
- ett ord skjuts in mitt i ett annat (där vissa andra bokstäver ev. försvinner), till exempel ”nödvidrigtvis” (18, jfr növdigtvis och vidrig).

En stor del av dessa tillägg, subtraktioner och omflyttningar kan benämnas med termen *metaplasm* (Olsson 2005, 161–162). Som de två sistnämnda kategorierna visar kan många av orden betraktas som ordsammanslagningar som resulterar i så kallade teleskopord eller *portmanteaux*, en grupp ord som är mycket vanliga i nonsensvers (Lecerle 1994, 41, 44). Precis som i fråga om domän eller ordklass gör felskrivningarna motstånd mot entydiga kategoriseringar, tvärtom förändras kategorin ofta enligt vilket man anser ”grundordet” vara. Ordet ”maktlös”, som å ena sidan innebär att ett ”s” läggs till ordet ”maktlös”, kan å andra sidan ses som en sammanslagning av två etablerade ord, ”makt” och ”lös”. I själva verket utgör ordet ett spel mellan samtliga ord: makt, maktlös och lös. Ordet ”skräpskäl” (9) kan betraktas som att några bokstäver har bytts ut från ordet ”svepskäl”, eller som en sammansättning av ”skräp” och ”skäl”. Ordet ”politlig” (28) kan lika gärna ses som en felskrivning av ”pålitlig” som av ”politik”.

En del av felskrivningarna har karaktären av slagfel, till exempel ”Altanten” (48, jfr Atlanten) och ”abomtomb” (14, jfr atombomb). De flesta av felskrivningarna är relativt beskedliga på så vis att en eller några få bokstäver skiljer dem från etablerade ord. Dessutom skapas de ofta genom att element från andra etablerade ord förs in, som när ordet ”utveckla” blir till ”slutveckla” (34). Effekten hade varit en annan om tillägget varit till exempel ”xdutveckla”: utan kopplingen till ett annat meningsfullt ord, i detta fall ”slut”, hade felskrivningen i mycket högre grad närmast sig det meningslösa eller oljudet. En mindre kategori ord avviker starkare från etablerade ord, till exempel ”terapipiratepipitarit” (64) och ”bedagadegdagdagagabadage” (65), som inleds med ett

bekant ord, innehåller ytterligare ord men också närmar sig oljud. Felskrivningarnas relation till mening och oljud återkommer jag till senare i artikeln.

Listformen och läsarbetet

”Leksikon” anspelar på lexikon men skiljer sig från konventionella lexikon och ordlistor på avgörande sätt. Listor är öppna former, som dock har använts för att kategorisera och skapa ordning (Belknap 2004, 6; Young 2017, 30). ”In the lexicon, words are inventoried with their definitions, ordered and arranged for ease of accessibility”, påminner Robert E. Belknap (2004, 3). Inte så i Mickwitz lek-sikon. För det första följer orden ingen uppenbar ordning, inte heller en alfabetisk: listan inleds med ”utrotningsbotad” (9) och avslutas med ”snabla” (68). För det andra får orden i ”Leksikon” inga förklaringar som i lexikon eller ordböcker, och inte heller någon översättning som i ett översättningslexikon. Inte ens den konventionella ordlistans information om ordklass och böjning återfinns. Allt detta får läsaren själv göra sig en föreställning om, vilket lösgör ”Leksikon” från ordbokskonventioner och öppnar verket för läsarens tydande arbete.

Genom listformen skriver Mickwitz in sig i en tradition. Som Jesper Olsson (2019, ”List”) påpekar har listor varit del av experimentell lyrik från Marcel Duchamp via konkret poesi och in på 2000-talet, då listformen har förnyats. Olsson nämner svenska författare som Ida Börjel, Anna Hallberg, UKON och Pär Thörn, och i finlandssvensk litteratur kan till exempel Ralf Andtbackas och Cia Rinnes list- och katalogdikt nämnas. I experimentell lyrik, menar Olsson (2019, ”List”), är det inte listans kategoriserings- och gränsdragningsfunktioner som står i centrum; tvärtom utnyttjas listans förmåga att komplicera orsakssamband, narrativ och temporalitet.

Öppenhet präglar också ”Leksikon”. De felskrivna orden står ensamma på sina rader, de omges inte av andra, ”rättskrivna” ord och de ingår inte heller i meningar som skänker dem en textintern kontext. ”Leksikon” är inte heller en samling dikter som intar formen av listor eller präglas av alfabetiska principer. Det enda

omedelbara sammanhang som orden ingår i är varandra, och deras gemensamma nämnare är att de – på olika sätt – är felskrivningar av etablerade ord. Här och var uppstår visserligen mikro-teman, till exempel ”blåbärg / smultro / hallån / transbär” (60–61) eller ”Sparis / Stockolm / Tokyo” (62), men temat upplöses lika snabbt som det uppstått. Å ena sidan lyser strålkastarljuset på varje enskilt ord; å andra sidan blir den uttydande arbetsbörda som läggs på läsarna betydligt tyngre utan de förklarande sammanhang en dikt kan erbjuda.

Med tanke på artikelns sensoriska läsarperspektiv är det värt att reflektera över listformen, ortografin och det auditiva. Där Ong betonar alfabetets ljudrepresenterande egenskap och skriftens förvandling av ordet till ting, hävdar Liam Cole Young (2017, 26) att listor lösgör ord från tal genom att omvandla dem till data. Men ”Leksikon” är en litterär lista, och de ting den består av är inte de föremål eller begrepp orden hänvisar till, utan orden själva. ”Leksikons” ord har manipulerats, och just genom att de avviker ortografiskt återaktualiseras den ljudrepresenterande egenskapen hos skrifttecknen, och därmed även i läsningen. Felskrivningen stör den automatiserade förbindelsen mellan skrifttecken och ting/begrepp, och synliggör den ljudets länk som förenar dem.

Avsaknaden av syntax och narrativ medför enligt Young (2017, 26–27) att listan inte *betyder*. Att ”Leksikon” saknar narrativ och syntax innebär dock inte att tydande och tolkning saknar relevans. Belknap lyfter fram den litterära listans öppenhet som en inbjudan till läsaren:

There can be great satisfaction in the search for order in a list, whether that feeling be due to an appreciation of explicitly patterned artistry, a delight in unforeseen and unexpected combinations, or the writer's invitation to the reader to generate his or her own sense of meaning, to piece matters together in whatever way seems right.

(Belknap 2004, 5)

”Leksikons” öppenhet kan anses ålägga läsarna ett tungt arbete, men den kan lika gärna anses stimulera läsarens arbete. Bokläsare är tränade att tyda och tolka berättelser och sammanhang, och kan ägna sig åt dylik verksamhet hur stort motstånd texten än bjuder. I anslutning till den svenska konkretisten Carl Fredrik

Reuterswårds litteråra listor pårminner Jesper Olsson (2005, 241): ”givetvis utraderas inte den hermeneutiska fantasin, mjligheten att bygga mikrohistorier och innebrder, av den seriella formen”. Detta gårller åven fr ”Leksikon”, och jag behandlar hårnåst lårrens arbete med betydelse, mikrohistorier och inre bilder.

Felskrivningarnas semantik och lårarnas arbete

En av de mest uppenbara effekterna av felskrivningarna år semantiska perspektivfrskjutningar som avautomatiserar ordet och sporrar till reflektion ver dess betydelse. Ordet ”anstråning” (12) sporrar till reflektion ver relationen mellan anstrångning och tråning: tråning innebår anstrångning, men innebår anstrångningen tråning ckså i annan ån fysisk bemårkelse, och år tråning en form av ansning? Ordet ”ansvårig” (30) sårter ansvar i samband med svårigheter, och ”fordomsfri” (35) vårker frågor om frdomar och relationen till det frflutna.

Når felskrivningarna fungerar som bst fds våntade inre bilder. Når en bokstav utesluts ur ”snskred” skapas ”snsked” (28), kanske en sked av sn, i ett alpint landskap (det hotande snskredet finns ju i bakgrunden). En ”spegelbil” (45) som en bil gjord av speglar år ckså anslående. Hår vårks inre bilder i lårrens perception, vilket hr samman med den visuella modaliteten men utan att bilderna har ett direkt samband med sjålva bokståvernans grafiska form (se Ellestrm 2011, 28). Samma ord vårker sannolikt olika bilder hos olika lårare: en lårare kanske ser sig skotta sn med en liten sked efter att snskredet har ågt rum medan en annan reflekterar ver spegelbilden som ett transportmedel till andra vårldar i stållet fr speglande bilar. Felskrivningen år verkningfull, men associationer och inre bilder skiljer sig åt lårare emellan.

Dår vissa ord liknar oavsiktliga felslag pår datorn ger andra intryck av medvetet kritiska nybildningar – eller så år de både och. Ord som ”alturism” (26) tycks anspela pår diskussioner om vålmenande vårsterlånningars vålgrnhetsarbete som social turism. År lårerskolor i sjålva verket former av barnfrvaring, ”lagerskola” (26)? År forskare nu fr tiden ”fårskare” (28), får som drivs i skock

mot samma mål, ja rent av fårskallar? Mer explicita och entydiga associationer skapar ett ord som "nationanalstat" (11).

De kritiska felskrivningarna sträcker sig från det tankeväckande till det putslustiga. Ordet "lagluddig" (28) är en uppfinningsrik motpol till laglydig, och "fänatiker" (13) fångar det fäniga hos fanatiker. Med tanke på att *Leksikon* utkom hösten 2018 ter sig "skakademimien" (49) inte som ett tillfälligt slintande på tangenterna i stavningen av Svenska Akademien, som skakade i grundvalarna vid denna tidpunkt. Många av felskrivningarna är för träffande för att förefalla slumpmässiga och verket pekar även mot sitt eget (och författarens) ordvitseri genom felskrivningen "viktigpeter" (62).

Oftast håller sig felskrivningarna inom ramen för det *betydelse*-fulla: felskrivningen skriver in ett eller flera andra ord som gör att nyordet associerar till flera etablerade ord, snarare än att öppna det mot det icke-betecknande, mot icke-språk och oljud. "Leksikon" delar experimentet och ordmanipulationen med konkret poesi, och liksom i konkret poesi är arbetet med språket som auditiv och visuell materia centralt, något som Olsson (2005) har utforskat grundligt. Men där konkret poesi ofta rör sig mycket längre mot det icke-betecknande, den gräns där skrifttecknen framför allt är bild eller oljud, är "Leksikons" ord fortfarande igenkännbara som just ord. De är utseendemässigt lika konventionella ord, de liknar specifika ord, och de präglas framför allt av semantiskt överflöd ("semantic excess", Lecercle 1994, 47). Här närmar sig Mickwitz praktik nonsensdiktningens, även om ordlistan skiljer sig från nonsensvers genom att inte vara vers, genom att sakna syntax (om likheter och skillnader mellan konkret poesi och nonsens, se Olsson 2005, 135–140). Nonsens essens har beskrivits som dess förmåga att upprätthålla en spänning mellan meningsfullt och meningslöst (Tigges 1988, 4), och Jean-Jacques Lecercle (1994, 40) framhåller den starka förbindelsen mellan regler och nonsens. Mickwitz exploaterar etablerade ord och betydelser genom att skapa nya ord och betydelser, inte genom att upplösa meningen helt. Jag återkommer till nonsens som en viktig kontext för "Leksikon" i artikelns senare del.

För att ägna sig åt stavningsexperiment är "Leksikon" även uppseendeväckande enspråkig: sällan medför felskrivningen att andra språk än svenska introduceras. Några undantag är "litteratur"

(19), som motsvarar tyskans stavning men utan inledande versal, ”oliedlig” (22, är tyska Lieder olidliga?) och ”minuit” (39), som går från svensk minut till fransk midnatt. Ett betydande undantag från enspråkighetsregeln är också själva titeln, *Leksikon*, som motsvarar den norska och danska stavningen av lexikon – att överföra den till en svensk kontext möjliggör en ordvits där leken förs in i lexikonet.

I fråga om litterär flerspråkighet är läsarnas olika ställning, och läsarnas arbete, centrala faktorer för att flerspråkigheten ska få effekt (se Tidigs 2020a). Som jag och Markus Huss (Tidigs & Huss 2017, 211) har poängterat kan vissa läsare läsa en flerspråkig text som enspråkig, och en enspråkig text som flerspråkig: den litterära textens flerspråkighet kan skifta beroende på vilka språk den enskilda läsaren känner igen, förstår eller aktualiserar i läsningen. Det betyder inte att den läsare som kan aktivera flest språk ”vinner” (213–215). En läsare av ordlistan som inte kan franska hittar troligtvis inte det franska ordet för midnatt i ”minuit”. Läsningen är dock inte fruktlös för det – hen kan i stället hitta en kombination av minut och inuit, eller varför inte ”min inuit”. ”Leksikon” är med ytterst få undantag en *svensk* ordlista och stänger inte ute sin svenskspråkiga läsare. Verket trotsar etablerad stavning men sällan språkgränserna.

Felskrivningarnas auditiva sida och läsarens arbete

De betydelser jag hittills diskuterat har varit just det – betydelser, vilka ofta hör samman med inre bilder av det som orden betecknar. Men trots att ordlistan är en lista på papper, i skrift, resulterar felskrivningarna även i en avautomatisering av ordens uttal – på olika vis, och i fråga om olika ord, för olika läsare.

I Ongs diskussion av skriftens teknologisering av ordet är det centralt att skrift ”representerar ord såsom i viss mån ting, vilande objekt, orörliga tecken som assimileras genom synen” (1990, 108). För barnet som lär sig läsa är alfabetets ljudrepresenterande funktion ännu inte naturaliserad – det krävs ett aktivt arbete för att länka (föreställt) ljud till visuellt tecken. För den vana läsaren är den ljudrepresenterande funktionen i regel automatiserad. Även om fonologisk aktivering sker stannar hen inte ständigt upp och

funderar på varför och hur just vissa bokstäver representerar vissa ljud, inte ens över varför j-ljudet kan återges med "ljus", "djur" eller "jul", eller sje-ljudet med "skjuta", "schysst", "skygg" eller "chans".

Här kunde en finlandssvensk läsare invända att "ljus" och "djur" inleds med olika ljud. Ett språks synkrona variation gör att ortografiska normer träffar olika rätt för olika talare. Stavningen av "djur" ligger närmare en finlandssvensk talares uttal än en sverigesvensk talares, men sverigesvensken som lärt sig läsa och stava flytande struntar i denna diskrepans mellan ordets stavning och uttal. Språkets diakrona variation medför även att ord vilkas stavning fastslagits långt tillbaka i tiden skrivs annorlunda än de uttalas nu. Exemplet *de/dem*, jämfört med *dom*, visar på både det synkrona och diakrona: i sverigesvenska är stavningen inte längre representativ för uttalet av detta pronomen medan den samtidigt, i finlandssvenska, fortfarande är det (åtminstone för *dem*; *de* kan lika gärna uttalas *di*). Alfabetets ljudrepresentation är både naturaliserad och begränsad. Att skriva som vi faktiskt talar skulle dessutom resultera i så gott som oläslig text.

I "Leksikons" felskrivningar avautomatiseras alfabetets ljud-representande egenskap och blir synlig igen. När kantarell blir "kántarell" (26) gör vokalprickarna *k:et* mjukt och felskrivningen återuppväcker ordets ljudande dimension trots att det intas med ögat. I andra exempel är effekten den motsatta: *de* inverterade felskrivningarna "senkonst" (9) och "scenkommen" (16) uppmärksammar läsaren på glappet i ljudrepresentationen när den förändrade stavningen *inte* förändrar uttalet av orden. Detta kan leda till insikten om stavningsnormens godtycklighet: scenkonst skulle låta likadant även om det stavades senkonst, och pessimism kunde mycket väl stavas "pessimissm" (26). Att ord som "mätod" (31), "masasch" (24) och "metafår" (50) är felskrivningar och inte etablerad stavning har ofta sin etymologiska orsak, men för gemene läsare uppmärksammas etymologin inte aktivt i läsakten.

En del av felskrivningarna behandlar läsarna (ungefär) likadant. Många av orden behandlar dock olika läsare olika, och en effekt är att läsarna tvingas reflektera över sin svenska i relation till *olika* ord i listan. Effekten av en felskrivning kan vara insikten om att den motsvarar ens eget uttal av ordet. För mig som läsare blir det föreställda uttalet detsamma oavsett om Stockholm

skrivs "Stockolm" (62), burlesk "burläsk" (62) eller teckna "täckna" (25). För andra läsare, till exempel finlandssvenska sådana – och *Leksikon* är skriven av en finlandssvensk författare och utgiven på finlandssvenskt förlag – ser mönstret annorlunda ut. De uttalar h:et i Stockholm och felskrivningen får därmed en annan effekt – till exempel parodiering av stockholmares uttal av Stockholm.

Många ord i "Leksikon" aktualiserar det auditiva genom att se ut som en härmning av ett visst slags uttal: "rättunda" (20) och "skorrsten" (22) som hög-finlandssvenskt uttal av rotunda och skorsten, "relejon" (55) som sverigesvenskt uttal av religion, "ytrustning" (18) som hur någon med finska som förstaspråk skulle försöka uttala utrustning, och "ansvärig" (30) och "egenskåp" (36) som en andraspråkstalares brytning eller, alternativt, en söderaccent. Vilka inre ljud som aktiveras beror delvis på vilka minnen och tidigare erfarenheter som aktiveras i läsaren. En stor grupp ord i "Leksikon" pekar mot alfabetets ljudrepresentation och föder läsares sensoriskt väckta insikt om att denna ljudrepresentation är begränsad och passar mer eller mindre väl in på ens talade svenska beroende på *vilket slags* talad svenska detta är. Fast ibland handlar det inte ens om geografisk variation, utan huruvida man är snuvig, som med "ävendyr" (23) och "osteobåros" (65).

Lekalosira lokalisera

Olika läsares arbete med "Leksikon" skiljer sig åt såväl på det semantiska planet (till exempel genom de associationer listans ord väcker) som på det auditiva (till exempel genom att felskrivningarna sammanfaller med det egna uttalet av de etablerade orden). Men också i fråga om det visuella skiljer sig läsarerfarenheterna åt: inte bara i fråga om inre bilder, utan även vad gäller tendensen att "automatkorrigera" ord och i arbetet med att lokalisera felskrivningarnas "värdord".

Läsaren får en tydlig instruktion redan på bakpärmens: "Leksikon" anges vara en lista på felskrivna ord. Problemet är att hjärnan tenderar att autokorrigera felskrivningar så raskt att vi inte noterar dem. Ibland utgörs således läsaens arbete av att försöka *hitta* felskrivningen. Jag fick till exempel läsa "sateliten" (20) flera gånger

och nonsens och med den visuellt-spatiala betoningen i Mickwitz felskrivningspoetik, något jag återkommer till i följande avsnitt.

När läsarens lokaliseringsarbete fungerar väl spelar själva arbetet med visuella och auditiva aspekter mot ordets semantik: ordet "lekalosira" (38) blir metapoetiskt för hela projektet när läsaren utför ett lokaliseringsarbete för att hitta ordet lokalisera. Ordet ansluter sig till ett metapoetiskt stråk där felskrivningar som "oförfattarbara" (65), "litteratur" (19) och "litteratur" (67) bjuder på utsagor om skrivande och litteraturens möjligheter.

Viktigt att poängtera är dock att lokaliseringen av värdord inte är läsningens lösning och slutpunkt. "Leksikon" är inte bara en rebus att lösa, även om det kan skänka tillfredsställelse att knäcka en klurigare ordnöt. Redan på pärmen benämns "Leksikon" som en lista på inte bara felskrivna utan även "missförstådda" ord. Som efterordet antyder kan det vara ord som författaren har missförstått, men missförstånden kan även vara av annan art, och rikta sig mot både "värdord" och "meningsparasit". Orden är som tidigare nämnt överlastade med betydelse och överskrider de enskilda ord de är komponerade av eller väcker associationer till. De paradoxer som uppstår när flera begrepp sammanstrålar i ett ord har potential att förhöja varseblivningen. Genom de ordförbindelser som felskrivningen upprättat kan vi se de etablerade orden i ett nytt ljus.

Sett att läsa? Essäns program mot ordlistans praktik

Ordlistan bäddar för ett ljudande, föreställande, (ut)tydande och tolkande arbete för de läsare som väljer att ta sig an den. I "Helt onaturligt – en essä om läsning", som följer på ordlistan, ligger betoningen på språk som skrift och visuellt föremål.

Mickwitz inleder med en självbiografisk tillbakablick: som barn hade han svårigheter att stava, men efter en tid utan skolgång var han, när han återvände till skolan, inte längre "ordblind" (74). Synsinnet präglar skildringen, som uteslutande berör skriv- och inte lässvårigheter. Synsinnet dominerar även i Mickwitz beskrivning av sin litteratursyn, som han för fram genom att kontrastera läsning mot lyssnande:

Skillnaden mellan att lyssna på poesi och läsa poesi exemplifierar också skillnaden i lyssnandets och läsandets tid och det hur språket blir materiellt då det görs till text och läsning. När jag *läser* dikten förvandlas den till något av ett tredimensionellt föremål: jag kan röra mig i dikten, gå fram och tillbaka i den, pausa och återuppta, börja i mitten om jag så vill, se på den uppiifrån eller underifrån, vrida och vända på den. När jag *lyssnar* till samma dikt är effekten mycket mera tvådimensionell: orden kommer och de går, därifrån dit. (84–85)

Avsnittet föregås av en diskussion om läsande och skrivande som något "helt onaturligt för människan" (77), som verksamheter som förändrar våra hjärnor. Mickwitz stöder sitt resonemang på neurologisk forskning, men flera av påståendena kunde lika gärna ha hämtats från Ong (1990, 98): "Till skillnad från det naturliga, muntliga talet är skriften helt och hållet artificiell. Det finns inget 'naturligt' sätt att skriva." Likt Ong betonar Mickwitz det talade ordets flyktighet och det skrivnas beständighet och tinglighet: Alfabetet, menar Ong (1990, 108), antyder "att ett ord är ett föremål, inte en händelse, att hela ordet är närvarande på samma gång och kan delas upp i små delar".³

Mickwitz beskrivning av relationen skrivet och talat språk är påtagligt dikotom. Där skrift är "onaturlig" och konstnärligt intressant, är tal det oproblematiske, "naturliga" andra. Uttryckt med medieteorietisk terminologi likställer Mickwitz dessutom textens materiella modalitet med dess sensoriella: i skrift framträder ordet i form av visuella tecken och därför är upplevelsen av det visuellt-spatial. Språkets auditivt-temporal materialitet, som manifesteras i läsningen bland annat genom fonologisk aktivering, nämns inte. Ordens sekventialitet, som påverkar den temporal realiseringen av dem, nämns inte heller (se Elleström 2011, 32–33). När Mickwitz behandlar läsandets tid blir tiden rumslik: dikten blir ett rum som läsaren-författaren helt och fullt kontrollerar, inklusive den tidsliga upplevelsen av dikten-som-rum.

Mickwitz beskrivning av arbetsprocessen är intressant: det njutningsfyllda arbetet med ljud- och synord föregick teoretiseringen av det, som tilltog efter hand och styrde arbetet i en riktning som förenade litterär praxis med språk- och litteratursyn, där

3 Ong har kritiserats för att förbise muntliga kulturers former för tradering (se t.ex. Barber 2007, 69).

det visuella är absolut centrum. På ett sätt har han i "Leksikon" skapat en text som överensstämmer med synen på litteratur som uteslutande det som läses tyst: många av orden är meningslösa att läsa högt eftersom den avvikande stavningen bara syns, inte hörs. Valet av listan, skriftkulturens äldsta form (Young 2017, 14), är också i linje med en skrift- och syn-orientering. Ändå är *Leksikons* projekt beroende av ortografiska manipulationer, och därmed aktiveras såsom jag har visat bokstävernas ljudande egenskap på nytt, vare sig essäisten Mickwitz avser det eller ej. Här tenderar således Mickwitz poetiska program i essän att ge en snävare bild av det mångsinnliga spel som hans poetiska praxis i ordlistan de facto sätter igång.

Den begreppsliga ram som essän placerar ordlistan i gäller dyslexi, nonsens och språkliga normbrott. "Vad jag är ute efter är att genom fel- och omskrivna ord undersöka felets produktiva och kreativa potential och i förlängning [sic] av det ifrågasätta vad som är rätt och vad som är fel språk överhuvudtaget" (91). Såsom analysen av ordlistan visat förverkligas första halvan av denna syftesbeskrivning: de ortografiska manipulationerna är estetiskt effektiva och sporrar till ett sensoriskt och kognitivt arbete hos läsarna. Paradoxalt nog sker det, poetiken till trots, till en betydande del genom att skriftens inre auditiva dimension uppmärksammas.

Essän avslutas med påminnelser om språkets synkrona och diakrona variation – lexikonet som "en tillfällig gräns: lexikonet är i ständig förvandling" (94) – och med ett eko av Derridas *Den andres enspråkighet* (1999) påpekas att språk inte kan ägas. Inget av detta är kontroversiellt utan tvärtom grundbultar inom sociolingvistiken och väl utforskat inom litterär flerspråkighetsforskning (se t.ex. Yildiz 2012; Tidigs & Huss 2017). Men ifrågasätts genom ordlistans praxis "vad som är rätt och vad som är fel språk överhuvudtaget"? Felskrivningar utsätter utan tvekan läsaren för ortografins flyktighet och begränsningar, vilket kan föda reflektion över ortografiska normer. Mickwitz lek-sikon utgör även en implicit kritik mot lexikonets kategoriseringar och gränsdragningar när oordning i fråga om alfabet, ordklass, domän och betydelse får råda. Samtidigt är ordlistan beroende av etablerade ord, och när den förvränger dem gör den det till nya, kognitivt sammanhållna enheter. "Leksikon"

håller sig med ytterst få undantag till det meningsfulla och ger ett intryck av genomgripande bibehållen kontroll.

Detta hör som tidigare diskuterat samman med dess närhet till nonsens, och Mickwitz lyfter i essän fram nonsens som ”en balansgång mellan avgränsade betydelser och dessa samma betydelser obehärskade sammanbrott” (91). Nonsens prövar gränsen mellan det meningsfulla och meningslösa och är i slutändan ”sannare än menad mening” (92). Ordlistan visar på sin släktskap med nonsens genom att vara överlastad med och inte tömd på mening.⁴ Fel- och omskrivningarna medför sällan betydelsernas sammanbrott, men genom att härbärgera meningsöverskott och paradoxer kan de visa något som de etablerade orden döljer.

I detta sammanhang är Mickwitz val av den både våldsamma och organiska parasitmetaforen (”utan ejder skulle det inte finnas någon ejdär; ejdärn parasiterar på ejdern”, 91) intressant. Parasiten signalerar något invasivt och spelar väl mot inramningen av *Leksikon* som ett subversivt projekt: orden undergräver språknormen, besmittar den. Metaforen introduceras i diskussionen av nonsens och är kongenial på så vis att parasiten kräver sitt värd djur precis som nonsens kräver en mening att exploatera. Men just detta beroendeförhållande, uttryckt i felskrivningens beroende av ett rättstavat, meningsfullt och normlydande ord, gör paradoxalt nog att ”Leksikons” experiment i grund och botten bekräftar språknormer i lika hög grad som de undergräver dem. ”Nonsense often plays with sounds; but what it really likes to play with is rules”, påpekar Lecercle (1994, 40), och inte minst: ”The rule both precedes and dominates its temporary subversion” (50).

Också ”Leksikon” respekterar regeln: orden måste vara fel, i betydelsen manipulationer av något rätt. Hur radikal avvikelsern än är bekräftar den i slutändan normen just genom att utgöra en avvikelse från den. Hur subversiv och kritisk parasiten än är som metafor, naturaliserar den det etablerade ordet-värd djuret. Särskilt intressant blir valet av en organisk metafor med tanke på den organiska metaforik som varit utmärkande för språkterminologi sedan Herder (se Heller-Roazen 2005; Yildiz 2012, 8–14). En friktion

4 Även Mickwitz samling *Där bara diset återstår av paradiset* (2007) präglas starkt av en närhet till nonsens och vore värd en separat studie.

råder mellan nonsensstråket och metaforiken å den ena sidan, och ambitionen att omkullkasta normer om ”rätt och fel språk överhuvudtaget” å den andra.

I essån gestaltas dyslektikern som ett slags språknormskritikens hjältefigur som – visserligen ofrivilligt – inte har internaliserat stavningsnormen. Mickwitz talar till och med om ett ”dyslektiskt privilegium” (91). Som litterär text är ”Leksikon” dock fullständig beroende av normkunskap, vilket Anna Möller-Sibeli (2018) påpekar i sin recension: ”Endast den som behärskar de språkliga normerna kan spela med subtila felskrivningar.” *Leksikon* är en hyllning till felet av och för den som har en stor språklig kompetens sett till både ordförråd och läsförmåga. Mickwitz har i sitt försök till dyslektiskt inspirerad litteratur skapat en ordlista som kräver just vänstra hjärnhalvans detaljsinne, något han lyfter fram som det dyslektiker ofta saknar i läsningen. Ordlistan saknar just de textsjok, de sammanhang av andra ord som underlättar läsningen för de dyslektiker Mickwitz intervjuar. Om ”Leksikon” är en ordlista för icke-dyslektiker, får den oss att läsa *som* dyslektiker? Läsarna kan hoppa över de felskrivningar de inte hittar eller begriper (som de dyslektiker Mickwitz intervjuar gör) – men då uteblir effekten. Däremot får vi arbeta för att hitta igenkännbara ord, och känna ljudets skillnad, uttryckt i skrift – eller tvärtom *avsaknaden* av denna skillnad ifråga om homofona ord – i våra kroppar.

Avslutning: Leksikon i lyrik- och mediekontext

Ortografiska manipulationer har en lång tradition i lyrik som arbetar med språket som material (se Olsson 2005, 135–145). I 2000-talslyrik finns många exempel, av vilka jag nämner några: Finlands-svenska Ralf Andtbackas *Wunderkammer* (2008) arbetar med allt från algoritmiska omkastningar (Malmio & Wennerscheid 2019, 208–210) till ortografisk markering av dialekt och söndervittring av ordet (Tidigs 2020b). Svenska Aase Berg aktiverar barnspråk och nonsens och adderar och subtraherar bokstäver som skapar nyord sprängfyllda med andra ord (Tidigs 2020a; Jarlsdotter Wikström 2020). Norsk-fransk-brittiska Caroline Bergvalls ortografiska manipulationer är både futuristiska och förmoderna med spår av

norrön dikt och engelsk medeltidsdiktning (Tidigs & Huss 2017, 223–226; Nykvist 2020). Finlandssvensk-tyska Cia Rinne spjälker och accentuerar ord och får dem att trotsa språkgränserna (Tidigs & Huss 2017, 222–223; Kallesøe Schmidt 2019). Danska Christina Hagen ”deformerar” danska och engelska bland annat genom ortografiska anomalier (Kallesøe Schmidt 2019, 32–36).

Arbetet med ortografi skiljer sig stort mellan dessa poeter, liksom mellan dem och Mickwitz. Mickwitz delar nonsensinriktningen med Berg, som dock arbetar mycket mer med barnspråk och rör sig längre bort från etablerade ord. Den starka aktualiseringen av en digital medielogik hos Andtbacka och Rinne (se Malmio 2020 resp. Forss 2019) saknas hos Mickwitz. Bergvalls, Hagens och Andtbackas sinsemellan mycket olika praxis aktualiserar muntliga varieteter på andra sätt än Mickwitz. Framför allt rör sig språkarbetet i mycket högre grad över språkgränserna hos de andra poeterna jämfört med den så gott som enspråkige Mickwitz. Att framhålla *avsaknad* av flerspråkighet är, med tanke på enspråkighet som naturaliserad litterär norm, måhända förvånande; poängen är att Mickwitz språkarbete, alla deklarationer om språkvariation och normkritik till trots, så gott som uteslutande stannar inom svenskans gränser.

Sett till dagens mediesituation präglas *Leksikon* av ambivalens. Olsson (2019, ”List”) kopplar listformens uppsving under 2000-talet till dess öppenhet, utan logik eller teleologi, något den delar med databaser och lagringsprinciper i datorer och digitala media. Som Joseph M. Conte (2016, 3) visar är seriella former som listor typiska för postmodernismen och förmår inhysa den mångfald av sammanhang och information som präglar samhället.⁵ Orden är den data ”Leksikon” består av, verket är öppet, heterogent och oordnat och kan i detta avseende anses spegla en digital mediesituation. Verket aktualiserar inte bara skriftens teknologi utan specifikt *datorskriftens*; Mickwitz berättar i efterordet att arbetet

5 *Leksikon* ansluter sig även till Contes andra formkännetecken för postmodernismen, det procedurella (Conte 2016, 3). En viktig aspekt av postmodernismens proceduralism är att reglerna är bestäms av poeten själv i stället för att äläggas hen av traditionen (40). *Leksikon* är inte Mickwitz enda procedurpräglade verk: samlingen *solen går ner det verkar omöjligt* (2019) kombinerar regeln med det spontana: åtta dikter per dag skrivna under åtta dagar och dikterna fick inte ändras (en paradox som gör regellösheten till regel).

med boken började ”en kväll vid datorn” (96), och lättheten att manipulera ord eller slinta på fingrarna är större där.

Å andra sidan aktualiserar *Leksikon* starkt en boklogik genom att aktivera lexikonformatet, som verket samtidigt undergräver. Till skillnad från till exempel Pär Thörns alfabetiska version av *Röda rummet* (se Olsson 2019, ”Introduction”) eller Ralf Andtbackas manipulering av sitt efternamn i *Wunderkammer* (se Malmio & Wengerscheid 2019, 208–209) syns inget spår av någon algoritm eller datorgenererad princip i ”Leksikons” ordning, och efterordet betonar författarens manuella sökande efter ord. Den sammanhållna texten som ett rum att röra sig i, i stället för ett överblickbart flöde av information, är som bekant också centralt i essän.

Därtill utgör essän ett starkt försvar av boken och tystläsningen. I argumentationen sker flera betydelsefulla glidningar: från skrift till språk i allmänhet, och från skrift till litteratur. Mickwitz föreslår att ”litteratur uteslutande är någonting som skrivs och läses” och motiverar detta med ”Att skriva och läsa är någonting egenartat unikt och någonting helt annat än att lyssna eller se” (82). Efter att ha slagit fast att litteratur är lika med skrift drar han slutsatsen att ljudböcker inte är litteratur (83).⁶ Även om Mickwitz helt säkert är medveten om den västerländska litteraturens ursprung i muntlig tradering och muntligt framförande berör han inte i essän att ordkonsten föregick skriften. Inte heller problematiseras läsning som något annat än den ensamma tystläsning som historiskt sett är ett nytt påfund. Där experimentell lyrik ofta visat stort intresse för att sträcka sig utöver boken och det skrivna ordet (något till exempel Caroline Bergvalls och Cia Rinnes konstnärskap är exempel på; se även Olsson 2005) reterritorialiserar Mickwitz litteraturen till boksidan.

6 Mickwitz deltog i den ljudboksdebatt som fördes i finlandssvensk press under hösten och vintern 2019–2020, en debatt som förtjänar en större analytisk diskussion än vad jag här har utrymme till. Här kan jag bara konstatera att både ljudboksdebatten och argumentationen kring konstarter och medieegenskaper i *Leksikon* med fördel kan diskuteras utifrån Elleströms (2010; 2011; 2014) medieteoretiska modell. Man kan till exempel se hur mediets bas- och tekniska egenskaper styr Mickwitz definitioner i essän samtidigt som mediets kvalitativa, kontextberoende egenskaper förbises. En analys av debatten måste också ta hänsyn till den kontext som erbjuds av litteraturens kommersialisering och ljudboksformatets främjande av berättelser (till skillnad från mindre narrativa litterära former).

I diskussionen av de svenska konkretisterna och språkarbetets etisk-politiska konsekvenser påpekar Olsson (2005, 134): "Bearbetningen av grammatikens ordningar är en bearbetning av tanke-mönster och vanor, men också av diskursiva och politiska regler och konventioner." *Leksikon* är inte bara en estetisk lek utan ett estetiskt-språkpolitiskt projekt. Genom att både spela på och bryta mot lexikonets konventioner utnyttjar "Leksikon" det Young har beskrivit som listors förmåga att lära oss om "the systems of order that surround and enframe us because they simultaneously conceal and reveal, enforce and subvert the contours of such systems" (Young 2017, 15). "Leksikons" effekt är inte att samtliga normer omkullkastas eller att språket öppnas för fullständig regellöshet; snarare lever felskrivningarna på den oupplösta spänningen mellan värdord och meningsparasit, rätt och fel, regel och avvikelse, norm och normbrott, liksom av den produktiva friktionen mellan visuellt, auditivt och semantiskt. Felskrivningarna kan ställa motstridiga begrepp i förbindelse, skapa paradoxala betydelsekombinationer, och samtidigt ingår det arbete de förelägger sin läsare i ett friktionsfyllt förhållande till resonemangen om språk och text i essän.

"Leksikons" effekter skiljer sig åt från läsare till läsare. De gör det eftersom de uppstår i läsarens möte och arbete med texten, och detta arbete skiljer sig åt beroende på vilka sinnesintryck som aktiveras ur läsarens minne, men också beroende på relationen mellan läsarens specifika talspraksvariant och skriftspraksnormen. Ordlistans ortografiska manipulationer möjliggör en mångsinnlig upplevelse av inre bilder, inre ljud, betydelseförskjutningar och katakreser. I denna upplevelse avautomatiseras både etablerade begrepp och stavningens ljudrepresentation. Annorlunda uttryckt är en central effekt hos "Leksikon" att texten öppnar för ett sensoriskt-kognitivt arbete, men *hur* detta arbete tar form, och vad det resulterar i, förändras med varje läsare.

Litteratur

- Barber, Karin (2007): *The Anthropology of Texts, Persons and Publics: Oral and Written Culture in Africa and Beyond*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Belknap, Robert E. (2004): *The List: The Uses and Pleasures of Cataloguing*. New Haven: Yale University Press.
- Bodin, Helena (2018): "Heterographics as a Literary Device. Auditory, Visual, and Cultural Features", *Journal of World Literature* 3(2), s. 196–216.
- Conte, Joseph M. (2016) [1991]: *Unending Design: The Forms of Postmodern Poetry*. Ithaca: Cornell University Press.
- Elleström, Lars (2010): "The Modalities of Media: A Model for Understanding Intermedial Relations", *Media Borders, Multimodality and Intermediality*, red. Lars Elleström. Basingstoke: Palgrave Macmillan, s. 11–48.
- Elleström, Lars (2011): *Visuell ikonicitet i lyrik. En intermedial och semiotisk undersökning med speciellt fokus på svenskspråkig lyrik från sent 1900-tal*. Möklinta: Gidlunds förlag.
- Elleström, Lars (2014): *Media Transformation: The Transfer of Media Characteristics among Media*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Elleström, Lars (2015): "Visual, Auditory, and Cognitive Iconicity in Written Literature: The Example of Emily Dickinson's 'Because I could not stop for death.'", *Iconicity: East Meets West*, red. Masako K. Hiraga et al. Amsterdam: Benjamins Publishing Company, s. 207–218.
- Forss, Hilda (2019): *Lyrik i en digital mediekultur. Digitalisering och remediering i Cia Rinnes författarskap*. Avhandling pro gradu, Helsingfors universitet. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-201904251762> [hämtad 21.11.2020].
- Heller-Roazen, Daniel (2005): *Echolalias: On the Forgetting of Language*. New York: Zone books.
- Holmqvist, Kenneth & Andersson, Bodil (2005): "Snabbläsning - något för dyslektiker?" *Dyslexi*, 10(1), s. 12–21.
- Jarlsdotter Wikström, Jenny (2020): *Materiella vändningar: läsningar av Parland, Linspector, Berg och Byggmästar*. Diss. Umeå universitet. <http://umu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1416720/FULLTEXT01.pdf> [hämtad 21.11.2020].

- Kallesøe Schmidt, Michael (2019): "(U)muligheter. Multilinguistiska strategier hos Cia Rinne og Christina Hagen", *Edda* 106(1), s. 24–38.
- Lecerle, Jean-Jacques (1994): *The Philosophy of Nonsense: The Intuitions of Victorian Nonsense Literature*. London: Routledge.
- Malmio, Kristina & Wenerscheid, Sophie (2019): "Welche Sprachen sprechen Cyborgs? Mehrsprachigkeit und Technologie in der skandinavischen Gegenwartsliteratur", *Multilingualität und Mehr-Sprachlichkeit in der Gegenwartsliteratur*, red. Antje Wischmann & Michaela Reinhardt. Freiburg: Rombach, s. 189–223.
- Malmio, Kristina (2020): "Du och jag, jag och du. Flerspråkighet, digitalisering och läsaren i Ralf Andtbackas *Wunderkammer*", *Edda* (3), specialnummer "Flerspråkig litteratur och läsare i interaktion", red. Helena Bodin & Julia Tidigs, s. 167–181.
- Mickwitz, Peter (2018): *Leksikon. Sett att läsa*. Vasa: Ellips.
- Morris, Robin K. & Folk, Jocelyn R (2000): "Phonology is Used to Access Word Meaning during Silent Reading: Evidence from Lexical Ambiguity Resolution", *Reading as a Perceptual Process*, red. Alan Kennedy et al. Amsterdam: North Holland, s. 427–446.
- Möller-Sibeliuss, Anna (2018): "Diskuterar dyslexins kreativa möjligheter" [rec. av Peter Mickwitz, *Leksikon*], *Vasabladet* 27 december.
- Nykvist, Karin (2020): "Situerad flerspråkighet – exemplet Caroline Bergvalls *Drift*", *Edda* (3), specialnummer "Flerspråkig litteratur och läsare i interaktion", red. Helena Bodin & Julia Tidigs, s. 152–166.
- Olsson, Jesper (2005): *Alfabetets användning. Konkret poesi och poetisk artefaktion i svenskt 1960-tal*. Diss. Göteborg: OEI editör.
- Olsson, Jesper (2019): "List → Program → Ecology: Post-Digital in Swedish Poetry", *Archive Book Conference: Representations and Reconfigurations of the Digital in Swedish Literature 1950–2018 – A Digital Publication*, red. Jesper Olsson, Jakob Lien & Jonas Ingvarsson. Digital publikation, inget förlag. <http://book.repricedigit.se/#/jesper-olsson/part-1> [hämtad 21.11.2020].
- Ong, Walter J. (1990) [1982]: *Muntlig och skriftlig kultur. Teknologiseringen av ordet*. Göteborg: Anthropos.

- Tidigs, Julia (2020a): "Multilingualism and the Work of Readers: Processes of Linguistic Bordering in Three Cases of Contemporary Swedish-Language Literature", *The Aesthetics and Politics of Linguistic Borders: Multilingualism in Northern European Literature*, red. Heidi Grönstrand, Markus Huss & Ralf Kauranen. London: Routledge, s. 225–241.
- Tidigs, Julia (2020b): "The Tongue, the Text and the Tape Recorder: Vernacular and the Technology of Writing in Ralf Andtbacka's *Wunderkammer*", *Textual Practice* 34(5), s. 761–782. <https://doi.org/10.1080/0950236X.2020.1749381> [hämtad 21.11.2020].
- Tidigs, Julia & Huss, Markus (2017): "The noise of Multilingualism: Reader Diversity, Linguistic Borders and Literary Multimodality", *Critical Multilingualism Studies* 5(1), s. 208–235. <https://cms.arizona.edu/index.php/multilingual/article/view/110> [hämtad 21.11.2020].
- Tigges, Wim (1988): *An Anatomy of Literary Nonsense*. Amsterdam: Rodopi.
- Yildiz, Yasemin (2012): *Beyond the Mother Tongue: The Postmonolingual Condition*. New York: Fordham University Press.
- Young, Liam Cole (2017): *List Cultures: Knowledge and Poetics from Mesopotamia to BuzzFeed*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Essäer

Spåret som möjliggör – exemplet Österbotten

Nils Erik Villstrand

Historia brukar oftast skrivas som ett svar på frågan ”hur kom vi hit?” eller alternativt ”hur blev det så här?”. Mer sällan tas frågan ”vad kan det bli av detta?” upp till historievetenskaplig behandling. I en sådan berättelse är historien ett öppet drama och handlar om människor som väljer sin framtid och bär på en oro inför det kommande.

Vi lever i själva verket i en av det förflutnas framtider. Vi finländare kan välja att ställa oss i ett visst år, vilket som helst, i Finlands historia. Ibland är det så att möjligheterna att välja väg vid en tidpunkt varit begränsade, ibland har de varit fler. Möjligheterna kan vara något fler än de alternativ som människorna verkligen ser, dryftar och sedan väljer mellan. Vilka alternativ som människorna i ett samhälle varseblir beror på deras världsbild. De är öppna för vissa, blinda för andra. Men människorna har ett handlingsutrymme, de måste välja – och leva med konsekvenserna av sina val. Och eftersom individen har möjligheter att välja betyder det också att envar av oss har ett ansvar för vad vi gör eller låter bli att göra.

Spårbundenhet är ett begrepp som förekommer inom ekonomisk historia, *path dependency* på engelska. Det betyder kort och gott att då man valt ett alternativ – slagit in på en väg – får det

konsekvenser. Det är om inte omöjligt så i alla fall besvärligt att byta spår, det blir helt enkelt dyrt och svårt att lämna den väg man slagit in på. Visst är det så, men med min essä vill jag tänka på ett annat sätt kring stigar och visa hur historien också fungerar som en möjliggörare. Den synliggör människans förmåga att ibland göra mycket med hjälp av litet, den skapar ”kunskapsförtätningar” och kan ge människorna en tillit till sin egen förmåga.

Raderade regioner – sega strukturer

Kommunikationsministeriets förslag till stomvägsnät, alltså särskilt viktiga kommunikationsleder ur ett riksperspektiv, hörde till det som upprörde svenskösterbottningarna år 2018. Riksstämman skulle ingå bara stumppvis medan Centerpartiets regionala stödjepunkt Seinäjoki särbehandlades positivt. Förslaget justerades så att det blev mer acceptabelt för kustborna och nu är grävmaskinerna i arbete längs riksstämman norr om Vasa. Pol.dr Timo Aro i Björneborg bidrog konstruktivt till diskussionen med ett faktaunderlag som synliggjorde den dynamiska kustremsan i västra Finland. Av hans utredning framgår att en femtedel av finländarna bor inom en 30 kilometer bred kustzon från Torneå i norr till Åbo i söder, och att den här remsan står för en tredjedel av landets export. Samtidigt vet vi att metropolen Stockholm igen utövar en stark dragningskraft på ungdomen i just den här delen av Finland.

Här tänder historikern på alla cylindrar och vill berätta om den stora skillnaden mellan kustbygd och inland i ett Finland utan järnväg. Kusten var dynamisk och inlandet statiskt. Finland utgjorde en ”dualekonomi”. Österbotten är onekligen ett konstigt namn på ett område som ligger i väster ur ett finländskt perspektiv. Men namnet blir rimligt om vi ser landskapet som en del av en maritim region kring Bottniska viken, en bottnisk värld med Stockholm som ekonomiskt, politiskt och kulturellt centrum. Järnvägen och nationalstaten har verkat eroderande på regionen som ändå inte helt försvunnit. Den har en seg konsistens, existerar alltjämt som realitet och bejakas av sådant som en ny Kvarkenfärja.

I fråga om järnvägen är spårbundenheten så övertydlig att det närmar sig en göteborgsk ordvits att framhålla den. För den

österbottniska kustremsan i allmänhet och för Vasa i synnerhet gjordes ett ödesdigert beslut kort efter att järnvägen 1883 öppnats till Vasa. Två alternativ övervägdes för fortsatt utbyggnad norrut. Antingen från Vasa längs kusten via Nykarleby och Jakobstad till Gamlakarleby eller så direkt från Seinäjoki norrut mot Gamlakarleby. Från Seinäjoki drogs i början på 1900-talet en bana mot kusten som förgrenade sig till Kaskö och Kristinestad.

Östermyra, den lilla krutbruksorten med det mesta av historien bakom sig, blev med ens den dynamiska järnvägsknutpunkten Seinäjoki. Beslutet avgjorde väl inte Vasas öde, men visst kom det att kraftigt forma residensstadens framtid. Och gör det alltfjämt i en stad som numera är utan landshövding.

Från tjära till lyxkryssare

En återkommande nyhet i tidningarna är de beställningar på stora båtar i lyxklassen som de österbottniska båtvarven kammat in. Varför görs det fritidsbåtar i just Österbotten? Ett svar på den frågan aktualiserar hav och land som utmaning och möjlighet i Österbottens historia.

Fartygsbyggandet har långa traditioner i landskapet men tjärbränningen som exploderade som näring i det tidiga 1600-talets Österbotten etablerade en ny situation. Möjligheterna att producera tjära och få ut den till hamnarna vid kusten var goda i ett skogsrikt och flackt landskap. Den var en produkt ämnad för en internationell marknad – men hur få den vidare från kuststaden till konsumenterna? I en första etapp skeppades den till Stockholm, därifrån den gick vidare, nu som ”Stockholm tar”.

Tjären ställde krav på stor lastkapacitet och en seglats till Stockholm gick delvis över öppet hav som skapade ett behov av fartyg med god sjöduglighet. Det här resulterade i en vidareutveckling av den existerande skeppsbyggnadstraditionen, en know-how som kronan på 1600-talet utnyttjade genom att anlägga varv i Österbotten och genom att ta ut skeppstimmermän i Pedersöre och Kronoby i stället för soldater. Ett vinnande österbottnisk koncept i de österbottniska städerna blev att låta bygga fartyg som lastades med tjära. Fartyg och last såldes sedan i Stockholm.

Fartygsbyggandet i Österbotten fortsatte på 1800-talet då handelshusen i de österbottniska kuststäderna bedrev internationell fraktfart. Åren 1844–1847 blev som bekant Peter Malms barkskepp Hercules, byggt i Jakobstad, det första finländska fartyget att göra en världsomsegling. Österbottningarna byggde segelfartyg i trä, och på 1870-talet kom krisen då det, i och med att ångfartyg byggda i stål blev allt vanligare, var både slutbyggt och -seglat för österbottningarnas del. De framgångsrika småbåtsvarven i de norra delarna av våra dagars Svenskösterbotten kan ändå, så menar jag det förhåller sig, knytas till en lång tradition av erfarenhetsbaserad kunskap i fartygsbygge i landskapet.

Vasaråg och -knäckebröd

Hanna Schauman är en av de framgångsrika kvinnliga entreprenörerna i Österbottens historia. I början av 1900-talet ägde och drev hon Vasa Ångbageri Aktiebolag med knäckebröd som specialitet. Brödet såldes också i Ryssland, från S:t Petersburg till Vladivostok, och i USA. År 1910 fick hon en lokal konkurrent i Nya Brödfabriks Aktiebolaget. Bägge företagen kom att för ganska exakt hundra år sedan att övergå i Vasa Ångkvarns ägo. Ångkvarnens historia går tillbaka till år 1849 och handlar om utnyttjandet av ny teknologi, nämligen ångmaskinen. Kvarnen kan också knytas till den kända Vasarågen som torkades i rior och var eftertraktad som utsäde. Vasarågen har i sin tur i hög grad sitt ursprung i kyttlandsodlingen som på 1600-talet utvecklades i Österbotten. Det var fråga om ett omfattande svedjebbruk på torvmossar. Här utnyttjades en resurs det fanns rikligt av för att trygga tillgången på brödsäd. En följd av mossodlingen ser vi än i dag – det uppodlade öppna slättlandskapet som vi upplever som så urgammalt österbottniskt.

Harv och dieselmotor

Motortillverkaren Wärtsilä utgör en hörnsten i energiklustret i Vasa. Konstruerandet av den första egna Wärtsilä-dieselmotorn (typ 14) ägde i allt väsentligt rum i Vasa och utmynnade i en

säljbar produkt i början på 1960-talet. Wärtsilä-koncernen hade etablerat sig i Vasa 1936 genom förvärvet av Metvikens Mekaniska Verkstad som året innan hade gått i konkurs. Finland levererade fartyg till Sovjet som en del av krigsskadeståndsleveranserna efter andra världskriget, och inom Wärtsilä som sedan tidigare tillverkade motorer på licens fattades beslut om att ta fram en egen dieselmotor. En central aktör i det som i dag framstår som en framgångssaga är ingenjören Wilmer Wahlstedt som studerade vid Tekniska högskolan i Helsingfors och anställdes av Wärtsilä, med stationering först i Helsingfors, sedan i Åbo och slutligen i Vasa.

Wahlstedt har själv berättat om inspirerande lärare vid Tekniska högskolan, studieresor utomlands, ett flitigt studium av facklitteratur, värdefulla kontakter till specialister och en gnutta industrispionage som viktiga bakgrundsfaktorer som gjorde att han med framgång kunde leda arbetet med konstruktionen av den första Wärtsilä-motorn som i den interna jargongen inom företaget kom att kallas ”Hankmodieseln”. En innovatör arbetar inte i ett intellektuellt vakuum, Wahlstedt lyfter också fram det lokala kunskapslandet som fanns i Vasa inom verkstadsindustrin i en stad där över tio större eller mindre motorfabriker hunnit verka. Samtidigt som han betonar att dieselindustrin i Europa inte ännu var ”samlad i en för oss ogenomtränglig front av internationella storföretag med överlägsen teknologi och konkurrenskraft”. Det fanns ett handlingsutrymme och det läget passade man på att utnyttja.

Det som är mindre synligt i sammanhanget är kopplingen till en tidigare internationell succéprodukt från Österbotten, nämligen storsäljaren Hankmo-harven som under lång tid tillverkades vid Jakobstads Mekaniska Verkstad. Spadrullharven Hankmo är en kombination av två snilleblixtar och patent, nämligen en anordning som gjorde det möjligt att enkelt reglera harvrullarna i förhållande till harvens rörelseriktning och knivarnas form. Det ena patentet – ställbarheten – kan ledas tillbaka till en smedja i byn Västerhankmo, numera i Korsholms kommun, medan det andra hör hemma i en annan by i Österbotten, nämligen Markby i Nykarleby. En harv med Hankmoharvens egenskaper blev nödvändig i lantbruket då man skulle bearbeta åkermark som plöjts efter att den legat i vall. Odlingen av hö på åkermark var ett sätt att utnyttja de goda möjligheter till boskapsskötsel som fanns i Österbotten

och att erbjuda bland andra industriarbetarna i Storbritannien smör på brödet.

Harvkonstruktörerna i Västerhankmo hette Anders Johan Forsberg och Johannes Sand. Forsberg hade en syster som gifte sig med en Isak Wahlstedt och de fick en son som efter sin far fick namnet Isak. Sonen Isak gick i Vasa Industriskola, emigrerade till USA där han arbetade inom verkstadsindustrin, först på fabriksgolvet och senare inom ritkontoret. Han återvände och började 1912 konstruera den självgående dikningsmaskinen "Autodigger". Efter ett par år i S:t Petersburg inledde han ett samarbete med Forsberg och Sand kring en ny harv snarlik Hankmoharven. Och denne Isak Wahlstedt fick en son som döptes till Wilmer.

Hade det då någon betydelse att Wilmers far var verksam som entreprenör inom den mekaniska industrin? Det bör det ha haft, detta att konstruera redskap fanns i Wilmers barndomsmiljö. Tanken att också han skulle ägna sig åt samma typ av verksamhet som sin far kan inte ha varit svår för honom att ta till sig. Det kan vara en övertolkning men här verkar historien i form av en familjekontinuitet ha gjort skillnad. Den gav honom ett intresse för maskiner och i kombination med en gedigen teoretisk utbildning en tilltro till den egna kapaciteten som konstruktör.

Traditionsinledande återflyttare

De kortvarigare arbetsvandringarna och emigrationen har en lång tradition i Österbotten, allt från medeltida "vinterliggare" i Mälarregionen över timmermän i S:t Petersburg och Helsingfors, sågverksarbetare i Sundsvalltrakten och skogsarbetare i Amerika till Sverigeemigranter och sjukvårdare i Norge i närhistoria och nutid. En del gjorde det som många tänkte sig göra, de återvände. Pälsdjursnäringen och grönsaksodlingen i växthusen är bägge importerat kunnande från USA som förvaltats skickligt i vid det här laget långa traditioner. Pälsfarmernas framtid är alltmer osäker medan växthusnäringen utvecklas i Sydösterbotten med allt färre odlare men samtidigt allt större arealer under glas. Jag föreställde mig att det finns en koppling mellan växthusodlarnas behov av snabba, flexibla och pålitliga transporter och inledningen till den

numera storskaliga tillverkningen av karosserier i Närpes av företagen Ab Närpes Trä och Metall Oy (NTM), som fick sin början 1950, och Ab Närko Oy, grundat 1959, det senare med en tomat- och gurkhandlare bland de första delägarna. Den här tanken vann tyvärr inte understöd då jag 2019 i en föreläsning presenterade den för insiktsfulla ordsbor. Kanske för vacker för att vara sann, men helt har jag ändå inte övergivit idén om ett samband och inte bara parallellitet i tid.

Framväxten av en bransch kan på det hela taget utgöra förutsättningen för och bli början på en annan och forma sig till en större eller mindre klusterbildning. Pälsdjursnäringen behövde tillgång till bland annat köttkvarnar, burar och fodertruckar. Kaj Carlson i Petsmo utanför Vasa konstruerade 1964 med inspiration i sin fars verksamhet som maskinkonstruktör fodertrucken Minkomatic som blev en framgång för företaget Norcar och låg till grund för de minilastare som Norcar BSB Ab i Nykarleby i dag tillverkar. Det internationellt inriktade företaget har hem-sidor på åtta olika språk. En maskin som fungerar och säljer kan inspirera till att utveckla en annan. Carlson konstruerade också en skogstraktor i mitten på 1970-talet, en maskin som lever vidare i de skogsmaskiner som företaget Logset, grundat 1992, marknadsför och erbjuder service för i 25 länder.

Saker och ting skall inte nödvändigtvis göras märkvärdigare än vad de var. I början på 1960-talet sökte ett företag i huvudstadsregionen efter en fabrikslokal att hyra men man hittade ingen lämplig sådan i Nyland. Valet föll i stället på en fabriksbyggnad i Jeppo. Företaget som flyttade norrut hette Mirka, i dag en internationell aktör inom tillverkningen av slipmaterial och juvelen i KWH-koncernen. Här öppnar sig inga möjligheter att tänka i termer av lång kognitiv kontinuitet, inget talar för att just österbottningar skulle vara särskilt skickade att skapa ”polerande friktion”.

Den mångförgrenade plastindustrin i Österbotten började på 1940-talet som ingenjörskonst och blev snabbt ett alternativ till emigration för såväl de nyetablerade företagarna som de anställda. Några särskilda förutsättningar för att just den här industrigrenen skulle bli framgångsrik i landskapet förelåg inte. Personer som förde med sig värdefull kunskap från ett företag till ett annat skymtade fram i fråga om motortillverkningen i Vasa.

Också inom plastindustrin kom enskilda personer som bytte arbetsplats från ett etablerat företag till ett nygrundat att fungera som viktiga förmedlare av kunskap. År 1952 rekryterade företaget Wiik & Höglund ingenjör Walter Flander med erfarenhet av plasttillverkning i Norge till sin nygrundade fabrik i Vasa. Rani Plast i Terjärv inledde sin verksamhet 1955. I företagets tidiga historia innehar bröderna Rolf och Bernhard Herrmans tack vare sina tidigare erfarenheter av plastproduktion nyckelroller.

Spåret som möjlighet

Jag har valt att inte tänka så mycket i termer av spårbundenhet utan valt att ur ett alternativt perspektiv se historien som möjlighet, som *path opportunity*, det vill säga spåret som möjlighet. Det som man inom en region eller inom en familj eller större krets av människor ägnat sig åt får konsekvenser för hur man ser på sina möjligheter. Det får vissa alternativ att framstå som mer attraktiva och realistiska än andra. Man har tilltro till sin kapacitet som ett resultat av den kunskap och det kunnande som ackumulerats. Men om det finns kontinuiteter finns det självfallet också brott. Vaasan Oy är i dag ett stort multinationellt företag inom bageribranschen men har inte längre mer gemensamt med Vasa än namnet. Ändå är historien om Vasarågen inte riktigt slut. I Storkyro gör man numera som ett resultat av kreativt bastubadande och med stor kommersiell framgång en gin på råg, och en rågwhisky som vid det här laget mognat till sig i tunnorna och tillhandahålls på butelj.

Bindande bevis är en gång för alla utom räckhåll, jag har varit spekulativ och gjort kopplingar som till viss del torde kunna kritiseras. Jag vill ändå med viss bestämdhet hävda att historien lever i nuet på olika sätt, ett av dem är möjliggöraren. Och att det förflutna finns med då vi formulerar de alternativa vägarna in i framtiden. Att nuet och den förväntade framtiden knådar om vår uppfattning om det förflutna är förvisso sant, det också.

Litteratur i urval

- 100 år av rött guld. Jubileumshistorik 1916–2016 (2016). Närpes: Närpes Trädgårdsproducenter r.f.
- Furu, Per-Åke m.fl. (2009): *Med gränslös energi. Minnen från 50 år av motortillverkning vid Wärtsiläs fabrik i Vasa*. Vasa: Arbetsgruppen WV-Minnen.
- Karlsson, Svenolof (2016): *Heimkär och vidfälo. Berättelsen om Rani Plast I*. Terjärv: Rani Plast.
- Lillkvist, Marcus (2018): ”Riksättan borde bli stamväg”, *Vasabladet* 25 september.
- Norrvik, Christer (1999): *Stad under segel. Kristinestads sjöfart efter 1809*. Kristinestad: Kristinestads stad.
- Stagnäs, Mayvor (2019): ”Företagen gynnas av en smidigare byråkrati”, *Vasabladet* 15 mars.
- Villstrand, Nils Erik (2002): *Landet annorlunda. Uppsatser om Österbottens historia*. Vasa: Svensk-Österbottniska Samfundet.
- Villstrand, Nils Erik & Östman, Ann-Catrin (2009): ”Hankmo – harven som gjorde ett svenskt ortnamn till ett finskt verb”, *Agrarhistoria på många sätt. 28 studier om människan och jorden*, red. Britt Liljewall m.fl. Stockholm: Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien, s. 327–342.
- Wester, Holger (2006): ”Tillväxtens grunder. Invånare och ekonomi”, *Vasa historia IV*. Vasa: Vasa stad, s. 127–368.
- Wester, Holger (2013): *Mirka 70 år*. Jeppo: Oy KWH Mirka Ab.
- Wiik, Jan-Erik (2016): *Vägar av järn till landets värn. Storfurstendömet Finlands järnvägspolitik*. Hyvinge: Tipos Ab.

Rarahu – att spåra kolonial historia genom en sång

Marika Kivinen

Vad kan en sång berätta för oss om kolonialism? Med den tanken närmar jag mig Sulho Rantas *Rarahu*, komponerad i december 1922 till en dikt av Severi Nuormaa. Den kunde beskrivas som en Söderhavsidyll från Tahiti och är en av de klassiska sånger som jag valt att studera i mitt pågående avhandlingsprojekt i allmän historia vid Åbo Akademi (finansierat av bl.a. Fonden Till Hedvigs Minne, Svenska Kulturfonden och TOP-säätiö). I mitt arbete kombinerar jag det konstnärliga arbetet som sångare med historikerns värv, och dessa reflektioner baserar sig till stor del på *Waterways – A Concert and Talk on the Forgetting of Colonialism* (Waterways 2020), en föreläsningsskonsert på Aboagora-symposium i Åbo där jag tillsammans med andra musiker framförde sånger som på olika sätt belyste kopplingarna mellan den klassiska sångrepertoaren och kolonialismen som idéhistorisk konstruktion. Versionen av Rarahu från Waterways-konserten hittas vid tiden 55:40 och historiska inbandningar av sången finns tillgängliga till exempel via strömningstjänsten Spotify.

Den klassiska musiken brukar ganska ofta ses som ett område utanför, eller ibland till och med ovanför, sociala, kulturella och

politiska strukturer. Detta trots att det finns gott om exempel på klassisk musik med ett politiskt budskap, allt från Beethovens tredje symfoni, till Sibelius' *Finlandia*. Lawrence Kramer hör till de musikkforskare som synliggjort hur kulturella strömningar och ideologier präglar den klassiska musiken både vad gäller tematiken och själva tonspråket. Feministiska musikkforskare som Susan McClary och Marcia J. Citron har visat hur föreställningar om kön och sexualitet skapas också genom musik. Edward Saids klassiker *Orientalism* från 1978 öppnade upp ett nytt forskningsfält och visade hur föreställningar om Europa eller Väst skapades genom orientalistiken och indologin. Andra postkoloniala forskare som Gayatri Spivak har visat hur till exempel den engelska litteraturen präglats av ett kolonialt tänkande. Genom att studera just *Rarahu* vill jag diskutera hur kolonialistiska tankemönster kan föras vidare genom musiken.

In i "exotiska tropiska världar"

Pseudonymen "Pennskaft" skriver i *Journalen Våra Kvinnor* 23.2.1929:

Rarahu!... En ensam lockande flöjtton ljuder i Haitis [sic!] blommande skogar och ekar ut över oceanen. Rarahu!... Bara fem toner har den raffinerat enkla sången, Sulho Rantas komposition, och Oili Siikaniemi som sjunger den har själv något av en brunhyad och gäckande Söderhavsoarnas Rarahu. Orden till sången ha skrivits av Severin [sic] Nuormaa efter Pierre Loti och den unge komponisten Ranta, som helst drömmer sig in i exotiska tropiska världar, tonsatte den och vann sin hittills största framgång just med denna säregna skapelse.

Citatet ovan är ur en intervju med Oili Siikaniemi (1888–1932), som sången är tillägnad. Här beskrivs orkesterversionen från 1925, snarare än den ursprungliga versionen för sopran och piano, och skribenten blandar mellan Tahiti och Haiti, men texten visar hurudana sinnebilder sången väcker. Sången blev snabbt populär under 1920-talet och framfördes i konserter och i radion av bland andra Siikaniemi, Pia Ravenna och Lea Piltti. Siikaniemi framförde verket så ofta, att hon ibland kallades Oili "Rarahu" Siikaniemi, och citatet visar hur hon så starkt identifierades med

sången att hennes yttre beskrivs likna den fiktiva polynesiska kvinnan Rarahu.

De första raderna i Nuormaas dikt lyder:

Rarahu, laps luonnon villi ja viono,
tyttönen Bora-Boran läikkyvän lahden,
Rarahu, ma tahtoisin palmujen alla
kanssasi leikkiä kahden.

Dessa rader kunde översättas till exempel på detta sätt: ”Rarahu, naturbarn vild och blyg/ flicka från Bora-Boras blänkande vik,/ Rarahu, på tumanhand under palmerna/ skulle jag vilja leka med dig.” Sångens tematik – ett minne, eller kanske en dröm om – ett kärleksmöte på Tahiti, anspelar på den semi-självbiografiska romanen *Rarahu* från 1880 (senare känd även som *Tabiti* eller *Le mariage de Loti*) av Julien Viaud (1850–1923). Författaren och sjöofficeren Viaud publicerade under pseudonymen Pierre Loti och blev en av de mest firade franska författarna under sin tid. Hans romantiska och ofta sentimentala verk blandade fakta och fiktion och byggde på hans upplevelser i bland annat Turkiet, Marocko, Japan, Indien, Syrien, Persien och Island. *Rarahu* inspirerade Léo Delibes till operan *Lakmé* (1883), medan *Madame Chrysanthème* från 1887 är ett av de verk som inspirerat *Madama Butterfly* (1904) av Giacomo Puccini.

Dikten är skriven av Severi Nuormaa (1965–1924) och publicerades i diktsamlingen *Risti ja Runo* (1922). Nuormaa var verksam som journalist och rektor för Turun Työväenopisto och chefredaktör för *Turun Sanomat*. De flesta av hans dikter var starkt knutna till det nationella projektet och bildningsrörelsen, men diktsamlingen innehåller även vissa kärleksdikter, varav *Rarahu* är en.

Sången är kort, men eftersom den ger sångaren stora friheter i textbehandlingen, kan dess längd variera mellan ungefär tre och fyra minuter. Den bygger på enbart fem toner och håller sig till dem så strikt, att den nästan känns som en övning i kompositionsteknik. Stilistiskt ligger sången nära den franska impressionismen, men är även starkt knuten till den franska musikaliska exotismen från den senare hälften av 1800-talet.

Sulho Ranta (1901–1960) hör till de tonsättare som inte är särskilt kända för allmänheten. Vid sidan av bland andra Ernst Pingoud, Väinö Raitio, Aarre Merikanto och Uuno Klami brukar Ranta räknas till de tonsättare som starkast förde fram modernismen i det finländska musiklivet. Dessa kompositörer bröt med den nationalromantiska huvudfäran och tog under 1910- och 1920-talen intryck av impressionism, expressionism och andra internationella stilinriktningar. Från ungefär mitten av 1920-talet tog musiken även intryck av den afroamerikanska jazzen.

Ranta studerade både vid Helsingfors musikinstitut (senare Sibelius-Akademien) och vid Helsingfors universitet. Han studerade komposition under Erkki Melartin, men idkade studier även i Berlin, Wien, Paris och i Italien. Han verkade som kompositör, kapellmästare, musikkribent och lärare vid både musikinstitutet i Viborg och vid Sibelius-Akademien. I början av 1920-talet var Ranta ännu studerande och skrev artiklar om musik i tidskriften *Tulenkantajat* och under pseudonymen *Särrä* i bland annat *Ylioppilaslehti*. Han rörde sig i Tulenkantajat-kretsen och hans texter ger uttryck för hans stora intresse för sin tids konst, litteratur och musik.

I en av de få utförliga studierna av Sulho Rantas produktion, konstaterar Helen Metsä att intresset för orientalism och exotism verkar ha följt Ranta under hela 1920-talet (Metsä 2012, 65). Bland de verk Metsä studerar närmare finns *Arabialainen laulu* (op. 3a/4), *Oceania* för sång och orkester (op. 13/2), *Aziyadé* (op. 10/2), *Pyramiidilaulu* (op. 30) och *Autio maa* (op. 30). I vissa sånger från den här tiden använder Ranta en instrumentering som ger utrymme för att leka med "exotiska" färger och motiv, ett exempel på detta är *Japanska akvareller* för sång, flöjt, cello och piano (op. 11). Även orkestreringen av *Rarahu* och *Oceania* går i den franska exotismens fotspår. Flera av dessa sånger är komponerade till dikter av Tulenkantajat-poeter som till exempel Uuno Kailas och Elina Vaara. Ännu 1946 återkom Ranta till *Rarahu*-temat i sången *Rarahu II*, komponerad till en dikt som Katri Vala skrivit tjugo år tidigare.

Europeiska möten med Tahiti

Den första europeiska kontakten med Tahiti skedde 1767, då brittiska Samuel Wallis, som hade i uppdrag att segla runt jorden, nådde ön. Ett år senare, på sin världsomsegling, nådde Louis Antoine de Bougainvilles franska expedition ön. Året därefter kartlade James Cooks expedition, med hjälp av den tahitiska navigatören Tupaia, en del av Polynesien. Bougainville målade i *Voyage autour du monde* (1771) en bild av Tahiti som ett utopiskt paradis. Detta inspirerade Denis Diderot till att skriva ett fiktivt supplement, där han – utan någon egen första hands erfarenhet, må tilläggas – beskrev det tahitiska samhället som ett med en friare sexualmoral än det samtida franska. Matt K. Matsuda konstaterar i *Empire of Love – Histories of France and the Pacific* att Bougainville och Diderot skapade en myt om ett paradisiskt Tahiti, befolkat av ädla vildar, som passade upplysningstiden (Matsuda 2005, 17).

Miriam Kahn konstaterar i boken *Tahiti Beyond the Postcard* (Kahn 2011, 3) att Tahiti-myten har haft en stark genomslagskraft både historiskt och inom dagens turismnäring. Tahiti är den största av Sällskapsöarna i Franska Polynesien i Stilla havet och är fortsättningsvis en fransk koloni. Ibland avses med "Tahiti" alla de 118 öar som hör till Franska Polynesien, alltså fem olika arkipelager över ett område på drygt 4000 kvadratkilometer. Officiellt är Franska Polynesien en Collectivité d'outre-mer (COM), en semi-autonom utomeuropeisk enhet som inte är en del av den Europeiska Unionen. Av de franska kolonierna hör däremot till exempel La Réunion i Indiska Oceanen till EU-området, men Franska Polynesien har alltså samma status som till exempel ön Saint-Barthélemy i Karibien, som 1784–1878 var svensk koloni tills den återgick i fransk ägo.

Det imaginära Tahiti

Kahn skriver (2011, 4–5) att sedan de första reseberättelserna från 1700-talet beskrev Tahiti har författare, konstnärer, missionärer, äventyrare, kolonisatörer, forskare, filmare och turistentreprenörer sökt – och skapat, kunde tilläggas – ett imaginärt "Tahiti".

Turismnäringen använder i sin marknadsföring ofta den historiska bilden av Tahiti som ett exotiskt och erotiskt resmål (Kahn 2011, 76). I de inledande raderna anspelar Nuormaa på myten om den ädla vilden då han skriver: ”Rarahu, laps luonnon villi ja vieno”. Det vilda balanseras här upp av ordet ”vieno”, som anspelar på ord som lätt, mild, svag, vek, kanske till och med blyg.

Formen på Rantas komposition anspelar på många sätt inte bara på det exotiska, utan även det utopiska. Pianostämman består uteslutande av liggande ackord, spelade i arpeggio och med pedal. Detta ger ett intryck av att tiden står stilla. Sången är skriven i 4/4-takt, men föredragningsbeteckningen ”Rubato. Exotico”, liksom de många fermaterna bidrar till att musiken inte har en jämn puls. I sångstämman anges instruktionen ”senza tempo, declamando”, alltså utan tempo, deklamerande, vilket stärker intrycket av att sångaren återger en personlig upplevelse. Sången kunde ses som en ”impression”, en beskrivning av ett intryck, en stund, en upplevelse. Det märkliga är att som sångare känns det att man vacklar mellan att tilltala Rarahu direkt och att beskriva händelserna till en utomstående.

Inledning betonar det utopiska, men i den följande strofen lockar författaren tydligare fram bilder av det erotiska och exotiska:

Tahitin kun tummuvi tuoksuinen yöhyt,
tähdet kun palavina yllämme pilkki,
olkasi vilvas mun poskeani kohtais,
Rarahu, ja hivuksies silkki.

Tempus är en aning vacklande i ursprungstexten, men en översättning kunde lyda: ”Då Tahitis doftande natt har mörknat,/ då stjärnorna tindrar som i brand ovanför oss,/ skulle din svala axel möta min kind,/ Rarahu, och ditt silkeslena hår.” Rarahu är alltså en fiktiv polynesisck flicka. Hon finns som en centralgestalt i Julien Viauds roman *Rarahu* (1880), som mycket löst bygger på Viauds två månader långa vistelse på Tahiti 1872. Boken översattes till finska år 1917. Samma år utgavs Anna-Maria Tallgrens verk *Pikapiiirtoja nykyajan kirjailijoista*, som innehöll essäer om bland andra Pierre Lotis krigsromaner och grevinnan Anna de Noailles litterära produktion. Både Loti och de Noailles blev litterära förebilder för Olavi Paavolainen, Elina Vaara, Katri Vala och andra författare

inom Nuoren Voiman Liitto och senare Tulenkantajat (se bl.a. Saarenheimo 1966, 77–96 och 182–195). Saarenheimo konstaterar att den exotiskt exalterande och dekadenta franska poesin likt Loti, Baudelaire och de Noialles lockade de unga poeterna i början av 1920-talet (Saarenheimo 1966, 153). Saarenheimo hänvisar till Yrjö Hirns verk *Valtameren saari* (urspr. Ön i världshavet) från 1928 då hon konstaterar: ”Etelämeren eksoottiset saaret, ennen kaikkea Tahiti, ovat saaneet kirjallisuudessa suorastaan vertauskuvallisen sijan.” (Saarenheimo 1966, 182)

Matsuda konstaterar att Pierre Loti dramatiserade en romans som passade den sena 1800-tals imperialismen och fin-de-siècle-kulturen (Matsuda 2005, 17). Även om dekadensen i Nuormaas rader känns relativt oskyldig upprepas här fantasin om kvinnor från Söderhavet som sexuellt tillgängliga för europeiska män. Anmärkningsvärt är att i de första raderna är Rarahu ett barn, en flicka, liksom hon är i Lotis beskrivning. Feministiska forskare har under de senaste årtiondena visat hur erotiserade föreställningar av flickor och kvinnor i kolonierna hängde ihop med det koloniala projektet på ett mentalt plan.

Alldeles särskild genomslagskraft hade Paul Gauguins målningar från Tahiti från sekelskiftet 1900. Nancy Mowll Mathews påpekar i *Paul Gauguin – An erotic life* (2001), att sex och aggression återkommer i Gauguins målningar, och att hans korrespondens och andra källor pekar på att han hade ett särskilt intresse för sex med tonåriga tahitiska flickor. Litteraturens och bildkonstens imaginära Tahiti har alltså haft konkreta konsekvenser. Föreställningarna om polynesiska kvinnors tillgänglighet möjliggjorde praktiker och våldsamma handlingar som inkluderade våldtäkt och övergrepp.

”Där, där ... skulle våra stora sorger drunkna”

Bougainvilles och Diderots 1700-talsbilder kunde ses som ett sätt att inkludera det främmande och nya in i tidens upplysnings-tänkande, men även som ett sätt att skapa en attraktiv bild av Polynesien, för att locka män att delta i expeditioner, krig och kolonisering. Samtidigt bidrog bilderna av ett utopiskt Tahiti till

att osynliggöra den polynesiska samhällsstrukturen, kulturen och till exempel kunskaperna i navigation. Lotis kärleksromaner från slutet av 1800-talet kunde skapa en känslomässig bindning till kolonierna och det imperialistiska projektet. Som Matsuda (2005) konstaterar, skapades ett franskt imperium som byggde på en föreställd kärlek mellan kolonisatören och de koloniserade. Dessa bilder, liksom Gauguins målningar, osynliggjorde de våldsamma aspekterna av kolonialismen, som till exempel det fransk-tahitiska kriget 1843–1847 och Leewards-kriget 1880–1897 mellan invånarna på de närliggande öarna och Frankrike.

Tulenkantajat-poeterna och Sulho Ranta verkar skapa en bild av Tahiti som bygger på den historiska, men som även passar det finländska 1920-talet. Saarenheimo konstaterar att *Tusen och en natt* inspirerat flera av Tulenkantajat-författarna och skådespelare som Rudolf Valentino och Gloria Swanson kunde ses på filmduken. I Helsingfors fanns caféer och restauranger med exotiska namn som *Indra*, *Pagod* och *Alhambra* (Saarenheimo 182–188). Intresset för *japonaiserie* kunde man se i bildkonsten redan tidigare, till exempel i verk som Albert Edelfelts *Virginie* (1883; se även Lundström 2005 och Nieminen 2005). Exotismen i Finland kan ses som en del av en kreativ lek, ett sätt att sträcka sig ut över de nationella gränserna, eller som ett sätt att ”öppna fönstren mot Europa”, som Diktonius utropade i *Ultra* år 1922. Det exotiska skapar alltså ett rum för lekfullhet, sinnlighet och erotiskt begär, men även för en ofullbordad längtan.

Sista strofen i sången *Rarahu* visar en nästan bottenlös längtan till en plats där de stora sorgerna skulle drunkna:

Fatahua-virralla, Rarahu kukkani,
rannat tummat ruusuja nukkuis,
siellä, siellä mun Rarahu rukkani,
surumme suuret hukkuis.

Den avslutande strofen i sången kunde på svenska lyda: ”Vid Fatahua-floden, Rarahu, min blomma,/ skulle de mörka stränderna sova fyllda av rosor,/ där, där min stackars Rarahu,/ skulle våra stora sorger drunkna.” Är tanken den, att det är först på andra sidan jordklotet, vid floden *Fautaua*, och kanske särskilt vid det vattenfall som återkommer i Lotis skildring, sovande bredvid

Rarahu, som man kan uppnå en typs oblivion, eller glömska? Det är denna längtan som Sulho Ranta verkar använda som grund för det melodiska motivet som återkommer vid utropet ”Rarahu”. Metsä (2014, 75–76) påvisar hur samma melodi återkommer i Sulho Rantas pianostycke vid namn *Huuhilu* från 1923. Melodin i utropet slutar på en öppen ton. Varken melodin eller själva sången får någon resolution. Sångaren möter aldrig sin Rarahu, utan står kvar med öppen mun på namnets sista hu-stavelse och låter tonen bli allt tystare tills den dör ut, liksom ekot i pianot.

Till sist

Ser vi det exotiska främst som en estetisk rörelse, kan vi betona de musikaliska innovationer som Rantas sång ger uttryck för. Vi kan till exempel lyfta fram sambandet mellan den g-doriska modaliteten som verket kan anses röra sig i (se t.ex. Metsä 2012, 74–77) och de franska impressionisternas strävan att på olika sätt bryta sig loss från dur-moll-tonaliteten inom musiken. Och visst ingår sången som en replik för modernism i 1920-talets diskussioner och kamper kring musikalisk estetik i Finland. Sången Rarahu exemplifierar hur 1920-talets finländska musik och poesi går i dialog med internationella strömningar, och hur den finländska musikhistorien är sammanlänkad med de franska och brittiska imperialismerna som mentala projekt.

Litteratur

Bellman, Jonathan (red.) (1998): *The Exotic in Western Music*. Boston: Northeastern University Press.

Kramer, Lawrence (1990): *Music as Cultural Practice 1800–1900*. Berkeley, California: University of California Press.

Locke, Ralph P. (2009): *Musical exoticism. Images and reflections*. Cambridge: Cambridge University Press.

Lundström, Marie-Sofie (2005): ”Den imaginära Orienten – minnesbilder och fantasier”, *Orientalismi – Orientens lockelse*, red. Anne-Maj Salin. Vasa: Tikanojan taidekodin julkaisuja, s. 8–51.

- Kahn, Miriam (2011): *Tabiti Beyond the Postcard: Power, Place, and Everyday Life (Culture, Place, and Nature)*, University of Washington Press. ProQuest Ebook Central [online]. <https://ebookcentral-proquest-com.ezproxy.vasa.abo.fi/lib/abo-ebooks/detail.action?docID=3444289> [hämtat 7.11.2020].
- Mathews, Nancy Mowl (2001): *Paul Gauguin – An Erotic Life*. New Haven & London: Yale University Press.
- Matsuda, Matt K. (2005): *Empire of Love: Histories of France and the Pacific*, Oxford University Press. ProQuest Ebook Central [online]. <https://ebookcentral-proquest-com.ezproxy.vasa.abo.fi/lib/abo-ebooks/detail.action?docID=3052001> [hämtat 7.11.2020].
- Metsä, Helen (2012): *Kiinalaisia runoja, arabian lumoja ja tabitin unelmia. Sulho Rannan 1920-luvun itämais-eksotittiset laulusävellykset ja suomalaisen taidemusiikin orientalismit*. Avhandling pro gradu i musikkvetenskap, Humanistiska fakulteten vid Helsingfors universitet [online]. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2012120310131> [hämtat 7.11.2020].
- Nieminen, Noora (2005): ”Drömmare och reseskildrare – österländska drömmar i den finska kulturhistorien”, *Orientalismi – Orientens lockelse*, red. Anne-Maj Salin. Vasa: Tikanojan taidekodin julkaisuja, s. 53–63.
- ”Pennskaft” (pseudonym) (1929): ”Rarahu”, *Journalen Våra Kvinnor*, 23. februari, s. 63 [online]. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/700411?term=Journalen&term=V%C3%A5ra&term=Kvinnor&page=5&marc=true> [hämtat 7.11.2020].
- Saarenheimo, Kerttu (1966): *Tulenkantajat – Ryhmän vaiheita ja kirjallisia teemoja 1920-luvulla*. Borgå: WSOY.
- Salmenhaara, Erkki (1996): *Suomen musiikin historia 3*. Borgå: WSOY.
- Waterways (2020): ”Waterways –A Concert and Talk on the Forgetting of Colonialism”, Marika Kivinen, Jenna Ristilä, Anna-Sofia Kallio & Teemu Mastovaara, Aboagora-symposiet 19.8.2020, Åbo [online]. <https://www.youtube.com/watch?v=eVcGiNWDdQo> [hämtat 7.11.2020].

Vad – och framför allt vem – är ”rätt” i Svenskfinland? Med anledning av Tage Kurténs essä om att skriva fiktion på finlandssvenska

Thomas Rosenberg

Det var modigt av Tage Kurtén att i en essä i *Finsk Tidskrift* (5/2020) sticka ut hakan och fråga sig hur man ska veta vad som är ”rätt” då man skriver skönlitterärt. Och inte bara det utan också *vem* som är rätt, vilket är ännu känsligare. Det litterära Svenskfinland är litet, och det har av tradition varit tabu att tala i egen sak. Något Kurtén lätt kan beskyllas för, eftersom han uttryckligen använder bemötandet av sin egen skönlitterära debutbok som exempel.

Låt mig bidra med några reflexioner, utgående från min mångåriga erfarenhet som skribent och kolumnist, och på sistone allt oftare också som recensent, framför allt av facklitteratur.

~

Men först några ord om Tage Kurténs egen bok, *Makten och härligheten. Mordet på det gamla universitetet* (2018). Detta även om Kurtén själv understryker att han egentligen inte alls i sin essä tänkte involvera sig själv eller sin bok, men att han uppmuntrad av

Märta Tikkanen samt Kjell Westö och Juha Itkonen, som nyligen i bokform (7 + 7. *Brev i en orolig tid*. Förlaget 2019) ondgjort sig över omild behandling i offentligheten, tyckt att även han kan "baka in egna erfarenheter i resonemanget".

En onödig brasklapp, tycker jag, eftersom hans egen bok är den centrala ingrediensen i baket. Det mesta av energin i hans analys emanerar ju ur den orättvisa han upplever sig ha blivit utsatt för av hela raden smakdomare på det litterära fältet, från förlagslektörer till tidningarnas redaktörer och recensenter. Att han försöker lyfta upp perspektivet till ett mer generellt plan är givetvis bra. Men det handlar trots allt i huvudsak om honom själv, hans bok och hans känslor. Och det är absolut inget fel i det.

Låt mig genast säga att jag själv tyckte om hans bok, på många sätt, även om jag hade en del invändningar. Det blev en uppskattande krönika i *SFV-magasinet* (3/2018), där jag sammanfattade min kritik i konstaterandet att "Den stora utmaningen har utan tvivel varit att förena två så olika genrer, deckaren och debattinlägget." (s. 27).

Jag håller därför med den förläggare vars "magistrala" svar Kurtén smått uppbragd citerar: "Du har svårt att bestämma dej för vad du vill skriva: en deckare, en berättelse om Åbo Akademi, eller en polemisk text om universitetens utsatta läge..." (s. 59). Kurtén finner omdömet märkligt och förstår inte alls varför redaktören visar honom kalla handen, och inte har insett, som han skriver, att själva poängen i hans bok uttryckligen ligger i att han medvetet knyter samman en deckare med en berättelse om ÅA, och en polemisk text om universitetens utsatta läge.

Men på den punkten har förlagsredaktören ju faktiskt rätt. Det främsta problemet i Kurténs litterära konstruktion är just denna olycksaliga kombination av ambitioner. För det går bara inte att skriva en polemisk text om universitetens utsatta läge, och ge den formen av en fiktiv deckare förlagd till en realistiskt beskriven miljö så välkänd som ÅA, där Kurtén dessutom själv under lång tid varit verksam. Det är att försöka lyfta sig i håret, det går inte.

Därför är det onödigt av honom att förundras över att läsarna i ÅA-kvarteren inte kunnat undvika lockelsen i att spekulera över vem som är vem, hur mycket författaren i sitt efterord än försäkrar att det handlar om fiktion. Han medger det ju själv: "Därmed

bäddade jag för att en lång rad läsare skulle se det hela som en nyckelroman.” (s. 62). Det kan läsarna knappast klandras för. Men det höjer onekligen underhållningsvärdet. Förmodligen också försäljningssiffrorna – även om det säkerligen inte varit avsikten.

Apropos Kjell Westö; han är känd för sin minutiösa research inför varje roman, vilket gör att detaljerna är väldokumenterade och realistiska. De yttre miljöerna likaså. Personerna är däremot fiktiva – men också de för handlingen centrala platserna. För dem skapar Westö en fiktiv värld, uttryckligen för att förhindra en läsning 1-1. Ibland är det roande konkret, som i boken om Skrake, där läsaren nånstans bortom Hertonas gård plötsligt finner sig själv ute i fiktionen. Man rör sig nånstans i skärgården mellan Sibbo och Helsingfors, men allt är fantasi.

Samma trick gör Lars Sund i sin Siklaxtrilogi, där han nånstans på riksättan i Närpes plötsligt viker av till höger, och försvinner ut i fiktionens landskap. Utan dessa fiktiva miljöer hade varken Westö eller Sund sluppit spekulationer om var och vem.

Ergo? Enda möjligheten att undvika motsvarande läsning av mordet i Akademien hade varit att fiktionalisera alltihopa, och kalla de kända ÅA-kvarteren nånting annat. På den punkten tycker jag följaktligen att Kurténs upprördhet är obefogad. Men det ger varken förlagsredaktörer eller andra någon rätt att vara föraktfulla och övermaga i sin kommunikation, varken mot Kurtén eller andra debutanter. Och det förtar ingenting av kärnan i hans kritiska essä.

~

Låt oss alltså lyfta perspektivet, till det Kurtén själv vill diskutera: det trånga litterära rummet och dess mekanismer. Svenskfinlands litenhet är något som givetvis ger upphov till besvärliga jävsproblem och beroendeförhållanden. Det blir inte bättre av att koncentrationen är så stark ifråga om både dem som har pengarna (fonderna) och dem som ger ut respektive recenserar litteraturen (förlagen och dagstidningarna), med allt vad det innebär av makt och maktmissbruk, besvärande jäv och ren korruption.

Ett färskt exempel på hur det kan gå till i de förskräckande små kretsarna ges i Johanna Holmströms nyutkomna bok om Märta Tikkanen, där läsaren via citerade brev och intervjuer ges

härresande inblickar i hur snaskigt det kunnat vara bakom kulisserna, och förmodligen ännu delvis är.

Vad sedan gäller den aktuella uppståndelsen kring Johanna Holmströms bok kan man väl säga att också den till vissa delar handlar om kretsarnas litenhet, även om grundkonflikten här är en annan. För såvitt jag kunnat se uppstod konflikten i första hand som ett resultat av att den ena halvan av författarparet i förlagskontraktet, det vill säga Märta Tikkanen, under arbetets gång fick en intressebevakare, hennes egen dotter Susanna Ginman. Något som rimligtvis borde ha föranlett en omförhandling av förlagskontraktet eftersom situationen på en väsentlig punkt hade förändrats. Att så inte skedde var utan tvekan en allvarlig blunder från förlagets sida.

Till det bidrog förmodligen en aspekt som hade med kretsarnas litenhet att göra. Det framkom indirekt av förläggaren Tapani Ritamäkis kommentarer till den kritik han fick av Ginman för att han också i slutskedet varit i direktkontakt med Märta Tikkanen, utan att gå via Ginman eller meddela henne om det (HBL 1.10.2020). Till det svarade Ritamäki ungefär att han inte såg någon anledning till det, eftersom han och Tikkanen sedan länge var goda vänner och det aldrig varit några problem i kontakterna, inte heller nu, trots Tikkanens försämrade tillstånd. Vilken betydelse man i sammanhanget ska tillmäta att förläggaren formellt ginade förbi intressebevakaren, och skötte kontakterna till sin gamla vän och kollega som han alltid gjort, är givetvis svårt för en utomstående att bedöma.

Att författaren Johanna Holmström försvarat sin rätt till sin text är helt naturligt, även om också hon rimligtvis borde ha varit medveten om, eller underrättats om, att tillsättandet av en intressebevakare automatiskt påverkade premisserna för samarbetet med Märta Tikkanen. Att den sistnämnda i slutskedet utsattes för påtryckningar av sin egen dotter förefaller däremot uppenbart, även om den sistnämnda givetvis formellt är i sin fulla rätt att försvara den vars intressen hon satts att bevaka. Man kan bara föreställa sig ungefär hur det i korrekturskedet, fem före tryckning, lät i samtalen mellan mor och dotter: ”Mamma, vill du *verkligt* att det ska stå så här i boken?”, eller ”Ska xx *faktiskt* nämnas vid namn?”

Men nog därom. Att fusionen mellan Schildts och Söderströms för några år sedan ytterligare ökade koncentrationen är sant, men ska inte överdrivas, vilket man ofta har gjort, speciellt med alltför närsynta Helsingforsögon. Det har trots allt hela tiden funnits också andra och mindre förlag. Dessutom ledde fusionen mycket snabbt till att en del av gänget, i första hand från Söderströms, drog iväg och grundade ett nytt förlag, med Muminpengar. En åtgärd som i det stora hela har återställt balansen mellan de två stora.

Apropos förlagsfusionen konstaterar Kurtén att den dåvarande och sista vd:n för Schildts förlag, Johan Johnson, aldrig berättade om vad som egentligen skedde, och hur och varför besluten fattades. Förklaringen är enkel, och knappast någon större hemlighet: det ingick i överenskommelsen kring hans avgång, på villkor att han aldrig yppar ett ord. Ett löfte han också höll.

Men som sagt, vi ska inte överdriva de stora förlagens inflytande. Det finns också flera mindre förlag, plus ett växande antal egenutgivare. Problemet är närmast att det för dem är så mycket svårare att nå ut. Och då är det inte alltid de stora förlagen och de större tidningarnas kulturredaktörer som i maskopi med varandra manövrerar ut dem, även om sådant sker – med reklamkampanjen Boksalongen som det flagrantaste exemplet. Något som Kurtén också nämner, och som han själv tacknämligt lyfte upp till debatt i HBL, i två olika omgångar.

Men att det funnits starka band mellan förlagen och tidningarnas kulturredaktioner är ingen större nyhet, knappast heller överraskande. Det jag däremot tycker att Kurtén delvis missar är att de sistnämnda i hög grad agerar på egen hand, och efter eget huvud. Grindvakter och smakdomare, javisst, men många av de professionella kritikerna är bekväma med den rollen, och rentav stolta över den, och det ansvar det medför. De behöver alltså inte vara styrda av kopplingen till respektive förlag, även om sådana band utan tvekan har funnits, och fortfarande finns.

Kändast är kanske den tämligen självmedvetna och högbrynta kulturredaktionen på HBL. Man har satt ribban högt och ofta förhållit sig nedlåtande mot mindre förlag och deras författare. Och egenutgivarna, ja de göra sig inte besvär.

Det finns många historier om mindre förläggare och andra utgivare som stött pannan blodig mot muren av litterär sakkunskap på Mannerheimvägen 18. En av de sorglustigare är den utdragna konflikten mellan HBL:s kulturredaktion och Sahlgrens förlag, personifierad av Brita Högnäs-Sahlgren, en bitter konflikt som väl aldrig fick någon lösning, och under flera år ledde till ömsesidig bojkott.

Etter värre blev det då en annan portvakt av format satte ribban för vad som i vår finlandssvenska historieskrivning ska betraktas som svensk litteratur, det vill säga Svenska litteratursällskapet, och den hord av forskare man med sin akademiska auktoritet och sina pengar har knutit till sig. Vid millennieskiftet satsade man på storverket *Finlands svenska litteraturhistoria* i två mastiga band (1999 och 2000). Sättet att beskriva den finlandssvenska litteraturen, och framför allt urvalet av författare, gjorde många besvikna, för att uttrycka det mildt. Det fick Brita Högnäs-Sahlgren att samla ett gäng som redan ett år senare gav ut *Ett stycke finlandssvensk litteraturhistoria* (Sahlgrens 2001). En bok på drygt 300 sidor, med syfte att fylla de största luckorna i ovanstående, och presentera helt eller delvis förbigångna finlandssvenska författare. Jag deltog själv med en analys av de finlandssvenska ”pärlhönsen”. Det behöver knappast tilläggas att boken blev i det närmaste ihjältigen.

Men det finns också andra förlag och författare som varit förbittrade över främst HBL:s ovilja att lyfta fram andra än de stora förlagens författare, och de stora internationella namnen. En av dem Carina Wolff-Brandt, vars populära böcker aldrig recenserades i HBL – tills hon slutligen blev så framgångsrik att man inte längre kunde nonchalera henne. Men då förvisad till dagboken och andra lättare avdelningar i tidningen.

Och ännu ett exempel: det var också litteraturpåvarna på HBL:s kulturredaktion som bidrog till att röka ut dåvarande kulturchefen Gustaf Widén, vars främsta brott bestod i att han var alltför folklig. Hans version av det hela kan man läsa i boken *Vem älskar HBL?* från 2000.

~

Så långt är jag alltså enig med Tage Kurtén i hans analys. Men låt mig slutligen lyfta perspektivet ännu en aning, och problematisera det hela genom att blicka framåt. Allt är kanske trots allt inte så dystert som Kurtén beskriver – eller jag själv, för den delen, med ovannämnda exempel.

En del av kritiken är kanske trots allt smått utdaterad? Som trötta pustar från gångna decennier av kulturkritik. För ser vi på det litterära fältet av i dag, både när det gäller utgivning, distribution och recension av litteratur, är det primära problemet knappast längre den stora maktkoncentrationen på det finlandssvenska fältet, eller HBL:s monopol.

Jag hör inte till dem som fruktar bokens död, eller förskräcks över att folk inte längre läser. Boken försvinner ingenstans, och folk både läser och skriver som aldrig förr. Men förändringarna i hur det görs är onekligen stora. Vi ser i bokbranschen samma tendenser som inom tidningsvärlden: de stora husen störtar, eller har åtminstone stora problem, medan de mindre och lokala klarar sig bättre, och dessutom tillkommer det nya hela tiden. Det gör att vi inte längre är lika beroende av tidigare maktstrukturer och deras grindvakter. Vi kan göra det mesta själva, utan snusförfärliga smakdomare och hunsande hierarkier.

På gott och ont, måste man tillägga. För detta med grindvakter i form av litteraturkritiker med specialkompetens är inte enbart av ondo. En av de bekymmersamma förändringarna under de senaste åren har varit att den professionella kritikerkåren dramatiskt har decimerats. Ännu helt nyligen var till exempel litteraturkritiken vid våra regiontidningar av stor betydelse, speciellt som många av redaktörerna var både skickliga och produktiva, som Sven Willner och Mary-Ann Bäcksbacka vid *Västra Nyland* samt Bror Rönnholm och Ann-Christin Snickars vid *Åbo Underrättelser*. Vidden av den förlusten tror jag ännu inte riktigt har gått hem. Svenska Yle:s kulturbevakning har i viss mån kunnat kompensera, men också den lever farligt.

Att vi på kort tid förlorat så många kritikerröster är fatalt, och ännu värre att vi småningom förlorar allt fler gemensamma arenor för information, diskussion och kollektiv bedömning av inte bara vår litteratur utan all konst och kultur av betydelse. Gudskelov att

vi ännu har våra tidskrifter, och det utrymme de ger för kvalificerad kulturkritik.

Att boken som föremål och företeelse förändras kan vi knappast göra nånting åt. Tidigare nånting vi närmat oss med vördnad och respekt, och bokstavligen dammat av då och då – i dag en produkt bland andra; lätt att producera och hastigt konsumera, och sedan iväg.

Medan jag skriver detta råkar jag läsa Freja Rudels recension av de tidigare nämnda brevböckerna, av Märta Tikkanen samt Westö och Itkonen (FT 3-4/2020). Hennes krassa och träffsäkra kommentar om bokbranschens ”blomstrande förkärlek för brevböcker”, som hon betraktar ”med en blandning av förundran, skepsis och sorg” passar utmärkt som avslutning också på denna kommentar till Tage Kurtén och hans kritik: ”Som bekräftelser på att något gått förlorat.”

Som Minervas uggla, alltså. Skarpsynt, i skymningen.

■ Född psykopat och historien om en diagnos

Katariina Parhi: *Sopeutumattomat. Psykopatian historia Suomessa*. Siltala, Helsingfors 2019.

Vetenskapshistorikern Katariina Parhis bok *Sopeutumattomat. Psykopatian historia Suomessa* (De oanpassningsbara. Psykopatins historia i Finland) utgår från Parhis omfattande avhandling (*Born to be Deviant: Histories of the Diagnosis of Psychopathy in Finland*, 2018), men är inte en översättning av den. Parhi studerar psykopatins historia i Finland utgående från fyra miljöer: mentalsjukhuset (kliniken), armén, fängelset och familjen, av vilka tre (mentalsjukhuset, fängelset och armén) utgör slutna system, eller vad sociologen Erving Goffman (1961) kallade ”totala institutioner”. Upplägget med de fyra kontexterna är stiligt och fungerande. Det för samtidigt tankarna till både ovannämnda Goffman och Michel Foucault, även om ingendera av dem, förvånande nog, hänvisas till i boken. Också underrubrikerna är innovativa och väcker läsarens intresse (t.ex. ”Trosor på byksnöret”, ”In och ut genom dörren”, ”Ondskans motstridighet”).

För sin studie har Parhi analyserat ett enormt källmaterial: patienthandlingar från flera mentalsjukhus (Lappviken, Niuvan-niemi, Pitkäniemi, Helsingfors allmänna sjukhus, Uleåborgs distriktssjukhus), inklusive mentalsjukhuset Charité i Berlin, och fångmaterial från Åbo psykiatriska fängvårdsinrättning. Med hjälp av detta stora empiriska material och Parhis gedigna

kunnande öppnar sig nya fönster till vansinnets historia i Finland. Läsarvänligheten underlättas också av noggranna fallstudier, små mikrohistorier, av människor som av olika anledningar betraktats som psykopater.

Psykopatin har en mångfacetterad historia. Själva diagnosen introducerades av tyska psykiatrer kring mitten av 1800-talet och kom att ersätta det som tidigare kallades moraliskt vansinne (*insania moralis, manie sans délire*). Psykopatin räknades inte som sinnessjukdom (mentalsjukdom) i egentlig bemärkelse, utan åsyftade en ärftligt betingad konstitutionell personlighetstyp som utmärktes av ett stort känsloliv, egocentricitet, anti-socialitet och ett amoraliskt sinnelag. Till detta hörde en ökad brottsbenägenhet och ett osedligt handlande, särskilt sexuell "avvikelse". Psykopatin blev central i rashygienens degenerationstankar och kopplades samman med själsligt förfall (*degeneratio psychopathica*). Enligt Parhi var diagnosen varken klass- eller könsbunden: psykopater fanns bland "lösdrivare, suputer, fångar, konstnärer, författare, våldsamma makar, fröknar som rymde på dans, eremiter, soldater, grannar och familjemedlemmar" (s. 8–9). På grund av den ärftliga belastningen fanns psykopater också bland barn. Trots att psykopatin, vetenskapligt sett, inte ansågs vara en regelrätt psykiatrisk diagnos, utgjorde psykopaterna en fjärdedel av patienterna vid finländska mentalsjukhus under 1950-talet som var psykopatins "guldålder". Andelen psykopater sjönk till två procent under 1960-talet, för att helt och hållet försvinna från den finländska sjukdomsklassifikationen 1969. När psykopatin försvann från den medicinska kartan började man i stället tala om "dåliga karaktärsdrag" (luonnevika) och senare om "personlighetsstörning" (persoonallisuushäiriö).

I "Kliniken" diskuterar Parhi sinnesundersökningar utförda på Lappvikens sjukhus (1905–1968) och visar hur diagnosen gavs åt individer som uppvisade normbrytande beteende på olika sätt. Psykopaters asocialitet kom till uttryck i en omoralisk livsstil och protest mot auktoriteter. Morfinister, alkoholister, individer med okontrollerad könsdrift, onani och andra "perversiteter" utgjorde en stor patientgrupp, liksom politiska oliktankare, "världsförbättrare" och pacifister. Också infektioner, såsom sömnsjuka, kunde framkalla psykopati.

I armén användes psykopatidiagnosen för att kategorisera män som var oanpassningsbara, det vill säga män som inte kunde anpassa sig till krigets krav: vapenvägrare och förrymda, men också män som led av mental påfrestning. Under andra världskriget kunde män som var traumatiserade av kriget, till exempel av granatchock (traumatisk neuros), klassificeras som psykopater. Soldater med mentala problem ansågs ha "onormalt svag" uthållighet, något som i sin tur var en följd av soldatens avvikande konstitution. Historikern Ville Kivimäki har emellertid i sin forskning visat hur man under fortsättningskriget inte längre kunde diagnostisera bland annat desertörer utgående från svag biologisk och själslig konstitution, eftersom de förrymda var så många till antalet. Militärpsykiatrin var då tvungen att hitta nya förklaringsmodeller, såsom tanken om trauma.

I familjedelen granskar Parhi psykopatin utgående från parrelationer, barn och sexualitet. Psykopatidiagnoser gavs och användes för att förklara sexuella avvikelser såsom exhibitionism, homosexualitet, masochism, fetischism, transvestism, sodomi, tidelag, men också sexuellt våld. I denna del presenterar Parhi också oanpassningsbara och vanartade barn, av vilka en del placerades på uppfostringsanstalter, andra på mentalsjukhus. Vid Pitkänieni sjukhus öppnades landets första barnpsykiatriska avdelning 1927. Även barn sexualiserades med hjälp av psykopatidiagnos, till exempel en flicka sades "sällskapa med pojkar" redan vid fyra års ålder (s. 125). Dessa barns avvikelser förklarades med familjens – föräldrarnas – ärftliga belastning och omoraliska leverne. Trots detta hävdar Parhi att sexualitet inte intresserade psykiatrin före andra världskriget, men här motsäger hon sig själv. Kring sekelskiftet 1800–1900 var sexualitet i allra högsta grad en samhällsfråga (prostitution, könssjukdomar, abort- och kvinnofrågan) och växte sig allt starkare under degenerationsdiskussionen från 1920-talet framåt. Finländska psykiatrer deltog aktivt i rashygienfrågan och pekade ut de sinnessjuka och -svaga som sexuellt ohämmade.

I bokens sista del "Fängelset" granskar Parhi psykopati utgående från fängelset och rättegångar. Här visar Parhi hur psykopati var en vanlig diagnos för brottslingar som straffriförklarades, det vill säga betraktades som otillräkneliga. Under 1950- och 1960-talen bedömdes 80 procent av de otillräkneliga som psykopater,

för att stadigt sjunka från 1980-talet och framåt. I dag utgör de otillräkneliga enbart 12 procent av fångarna.

Parhi skriver fritt, ledigt och engagerande. Boken utgör ett viktigt bidrag till den finländska galenskapshistorien, men öppnar sig också för en större allmänhet. Psykopatins historia illustrerar, på samma sätt som hysteri eller homosexualitet (psykiatrisk diagnos fram till 1981), diagnosers rörlighet, deras samhälls- och tidsförankring: hur diagnoser kan uppkomma för att sedan lika snabbt försvinna från det medicinska landskapet. Parhis studie visar hur 1950-talets psykopatiboom handlade om förändrade diagnostiska kriterier, moralpanik och ett efterkrigstida samhälle som var i behov av friska och moraliskt skrupelfria medborgare, snarare än att samhället plötsligt skulle ha varit översvämmat av psykopater. Därmed kan psykopatin, på samma sätt som hysterin, förstås som en historisk konstruktion, dock med reella konsekvenser för de individer som tilldelades diagnosen.

Jutta Ahlbeck

■ Hur borde man förhålla sig till skogen?

Anssi Jokiranta, Pekka Juntti, Anna Ruohonen & Jenni Räinen: *Metsä meidän jälkeemme*. Like, Helsingfors 2019.

Metsä meidän jälkeemme är en boktitel som hänvisar till en vemodig och kritisk granskning av skogar som de är nu. I inledningen av boken beskrivs en skog, Pisavaara, i närheten av Rovaniemi, som

enbart forskare får besöka. Den är ett exempel på hur en skog kan vara om den får växa.

Metsä meidän jälkeemme har ett tydligt budskap, som dock behandlas ur olika perspektiv, vilket gör boken mångsidig. Boken omfattar fyra delar med fyra författare. Bland de individer som intervjuas finns det såväl forskare som människor som på ett eller annat sätt har ett förhållande till skogen. Författaren Anni Kytömäki har skrivit böcker som handlar om skogens betydelse för välmåendet (*Kultarinta, Kivitasku*); ex-topporienteraren Minna Kauppi säger att de skogar som lämpar sig för orientering har krympt allt mer; en företagare som är tvungen att lägga ner sin verksamhet (guidade vandringar) efter att skogen kalhuggits; en sommargäst som märker att sjön blir mörkare då det rinner vatten från det före detta kärret. Bland de intervjuade finns också professor emeritus Erkki Lähde, som under hela sitt arbetsliv försökte introducera ett alternativt sätt att utnyttja skogen, kontinuitets-skogsbruk, men inte fick stöd för sina tankar.

Finland är skogarnas land, brukar man säga. För författarna är en riktig skog sådan som växer fritt, utan mänsklig inblandning, där det kan finnas träd som blir 600 år gamla. Vi kan tänka oss att gamla skogar är värdefulla i sig, men boken bjuder även på många andra perspektiv. Det finns flera näringar (turism, jakt, sommargäster, bärplockning m.m.) som behöver skogen. Det finns gamla stigar som man kan vandra längs. Det finns en mångfald av djur som behöver skogens skydd.

Skogar har alltid utnyttjats för olika ändamål, såsom att tillverka tjära, att förse oss med byggmaterial och värme, eller också har de huggits för att öka odlingsarealen. Särskilt under de senaste årtiondena har skogsindustrin dock vuxit kraftigt och från och med 1970-talet har gamla skogar i Finland mer eller mindre försvunnit. Det finns naturskyddsområden, men deras areal är begränsad till 7,7 procent av landets skogsareal (2017) och de är huvudsakligen i norra Finland. I södra Finland verkar det bara finnas ekonomiskogar kvar.

Den största boven i boken är kalhyggen. Kalhuggning, i kombination med att marken efteråt plogas, sliter sönder marken, kräver en lång återhämtning och skapar en ensidig, artfattig skog. På grund av kalhyggen uppstår också andra negativa konsekvenser

såsom förorenade sjöar, fästingar, och hotade livsmiljöer för djur som till exempel pärlugglan. Också jakt, som upplevs som viktigt för många finländare, lider.

Författarna menar att skogar har blivit en råvara för industrin. Finlands skogsindustri ökade i storlek särskilt efter krigen och under 1960- och 1970-talen högs stora arealer i norra Finland. Varför utnyttjas skogarna så kraftigt? För att tillverka cellulosa behövs inga stockar. Man talar ofta om förädlingsgrad. När huvudprodukten är cellulosa ligger det i skogsägarnas intresse att låta hugga stora mängder skog. Det har varit en smärtsam process för den finländska pappersindustrin att förvandlats till en tillverkare av kartong. Nuförtiden tillverkas olika träbaserade produkter, däribland cellulosa, som exporteras till Kina för att vidareförädlas till toalett- och hushållspapper.

Boken behandlar även den senaste utvecklingen med den ökade efterfrågan på biobränsle, samt skogarnas roll i arbetet mot klimatförändring. Skogar binder och lagrar en stor mängd kol ur atmosfären genom assimilering. Med andra ord finns det många olika planer för hur man antingen kan utnyttja skogar lika effektivt som förr eller tvärtom lägga större vikt vid deras beskyddande. Den sista delen av boken erbjuder en positiv bild av framtidsutvecklingen. Det verkar som om det pågår ett generationsskifte bland skogsägare och nya uppfattningar vinner mark. Författarna lyfter fram att kontinuitetsskogsbruk är lika effektivt som kalhuggning på längre sikt. I Sanna Marins regeringsprogram konstateras att ”mångsidiga former av skogsodling och skogsskötsel, och även kontinuitetsskogsbruk, ska främjas med beaktande av klimatmålen och ekonomiska aspekter”. Det är sannolikt att diskussionen om hur vi sköter och använder våra skogar fortsätter. *Metsä meidän jälkeemme* är ett välkommet inlägg i diskussionen. De olika avsnitten är relativt korta vilket gör boken lättläst. En bonus i boken är de vackra fotografierna, som nästan i romantisk stil visar hur vackert det kan vara i skogen. Jag anser att skogar är en del av den större bilden av hur människan utnyttjar naturen och naturresurser på ett skadligt sätt.

Pekka Kettunen

■ Det svenska i Finland – Bekant eller främmande?

Staffan Himmelroos & Kim Strandberg (red.):

Ur majoritetens perspektiv: Opinionsen om det svenska i Finland. Helsingfors, Svenska litteratursällskapet 2020.

Språkfrågan har varit aktuell i Finland sedan slutet av 1800-talet. Språkdebattens intensitet har dock varierat mycket under olika årtionden. Frågan var som hetast under decennierna mellan världskriget, särskilt på 1930-talet. I det kalla krigets Finland svängde språkfrågan helt. Under ett halvt sekel, från mitten av 1930-talet fram till slutet av 1980-talet, var det svenska språket och finlands-svenskarna en klar fördel för Finland. Det svenska i Finland betydde att vi tillhörde västvärlden och omfattade västerländska värderingar. Kalla krigets logik dikterade också språkfrågans riktning.

Under de senaste 30 åren har frågan om det svenska i Finland återigen blivit ett offentligt diskussionsämne. Frågan har huvudsakligen koncentrerat sig på ett och samma tema: skolsvenskan. Frågan om skolsvenskan eller ”tvångssvenskan” är ett ämne som har varit föremål för kontroverser i traditionell samt social media. Antologin *Ur majoritetens perspektiv: Opinionsen om det svenska i Finland* är inte ett undantag från detta. Som förväntat behandlar antologin frågan om skolsvenskan brett.

I antologin reder 12 olika forskare ut finskspråkiga finländares åsikter om det svenska i Finland. Bokens huvuduppgift är att försöka förstå och förklara majoritetsopinionsen, det vill säga vad språkmajoriteten tänker om språkminoriteten och om det svenska språkets roll och betydelse i Finland.

Boken baserar sig på två centrala element inom samhällsvetenskaplig forskning. Dels är det en studie av intergrupprelationer, hur människor i grupp ser på och förhåller sig till människor i andra grupper, dels är det en studie av den allmänna opinionsen, en sammanställning av de individuella åsikter eller verklighetsuppfattningar som finns inom en grupp.

Utöver introduktion består boken av elva kapitel som är indelade i tre delar. I den första delen fokuserar varje kapitel på en

specifik förklaringsfaktor till inställningen gentemot det svenska i Finland hos majoritetsbefolkningen samt på vilken självständig effekt de olika förklaringsfaktorerna har när de ställs mot varandra. I den andra delen av antologin utgår författarna från lite olika metoder och material. Åsa von Schoultz använder sig i huvudsak av en enkät riktad till samtliga kandidater i det finländska riksdagsvalet 2015. Andreas Fagerholm analyserar i sitt kapitel riksdagsdebatten om frivillig skolsvenska med hjälp av automatiserad innehållsanalys. Bokens tredje och avslutande del har syftet att tolka resultaten ur ett vidare perspektiv. Kjell Herberts undersöker, med hjälp av data från opinionsundersökningen Språkbarometern, frågan om det svenska i Finland ur ett finlandssvenskt perspektiv. Avslutningsvis sammanställer Lauri Karvonen och Kimmo Grönlund en syntes som utgår ifrån de resultat som presenterats i bokens övriga kapitel.

Forskningsmaterialet i den första delen av boken baserar sig på två enkäter som gjordes hösten 2014 i samband med ett samtalsdemokratiskt experiment om åsiktpolarisering i Finland, som arrangerades av forskare vid Åbo Akademi. I de två enkäterna ingår även en rad övriga bakgrundsvariabler om de svarande. Dessa utgör samtidigt grunderna för de olika perspektiven på åsikterna om det svenska som studeras i boken.

Även om forskningsmaterialet är exceptionellt omfattande väcker tidpunkten då materialet har samlats (hösten 2014) en viktig fråga. Återger materialet verkligen aktuella tankar om det svenska i Finland? Frågan baserar sig på det faktum att flyktingkrisen hösten 2015 tydligt har påverkat diskussionen om det svenska i Finland. Man kan se det särskilt i sannfinländarnas politiska retorik, där motståndet mot ”tvångssvenskan” har ersatts av invandringskritik.

Författarna är alla samhällsvetare, vilket också återspeglas i antologins forskningsmetoder och innehåll. De olika forskningsperspektiven och hanteringen av själva materialet förklaras mycket noggrant. Är det bra eller dåligt? Det beror på läsaren. Vid ett fåtal tillfällen verkar det som att presentation av metoder, bakgrunden för teorierna och analysens genomförande tar upp huvuddelen av artikelns innehåll och lämnar själva slutsatserna i skymundan. Problemet är särskilt framträdande i en artikel av Andreas Fagerholm,

som kvantitativt kartlägger riksdagsdebatten kring medborgarinitiativet om frivillig skolsvenska. Trots en noggrann analys framstår det som om en kvalitativ studie med fokus på själva argumenten hade gett mer intressanta svar och bättre beskrivit riksdagsdiskussionen – språkmajoritetens – logik.

Ett bra exempel på detta är termen ”impivaaralaisuus” – ett gammalt finskt uttryck som beskriver önskan att isolera sig från resten av världen – som framkom i riksdagsdebatten. I plenumdebatten 2015 ändrade och utvidgade vissa sannfinländska riksdagsledamöter termens innehåll från enbart finska språket till de båda nationalspråken. Detta kan till exempel ses i anförandet av riksdagsledamot Pirkko Ruohonen-Lerner den 2 juni 2015: ”Pakokoruotsin opiskelu on impivaaralaista ja sisäänpäin kääntynyttä politiikkaa globaalissa maailmassa.” En analys av själva argumentationen skulle bättre förklara riksdagsdiskussionens innehåll och förklara hur språkmajoriteten motiverar tankar om skolsvenskans betydelse i framtiden.

En annan viktig fråga är presentationen av kontext som på vissa ställen kunde ha varit mer djupgående. Ett exempel på detta är Krister Lundells artikel där han undersöker skillnaderna i attityder till svenskan bland majoritetsbefolkningen med utgångspunkt i partiidentifikation och partisympatier. Utgångspunkten är observationen att partiernas attityder om det svenska i Finland varierar. Tyvärr är Lundells utgångspunkt för partiernas attityd om det svenska i Finland mycket tunn och det är därför också svårt att förstå vad den bygger på. Minst två saker bör övervägas här. För det första finns det, med undantag för SFP och Sannfinländarna, ingen långsiktig och enhetlig ståndpunkt om det svenska i Finland hos partierna. För det andra kan man se markanta skillnader mellan olika epoker samt mellan partiledningen och medlemmarna. Därför är generaliseringar på partinivå problematiska.

Trots det lyfter antologin riktigt bra fram språkfrågans olika dimensioner och ger svar på frågorna hur språkmajoriteten ser det svenska i Finland och vad åsikterna baseras på. Den bästa delen av antologin är analyserna som avslöjar intressanta detaljer om språkmajoritetens förhållande till det svenska i Finland. Det kanske viktigaste forskningsresultatet som presenteras i antologin

är att den finsktalande majoriteten tydligt vill bevara Finlands tvåspråkighet – men inte läsa obligatorisk skolsvenska.

Janne Väistö

■ Läsvärt om de romanska språkens närvaro vid svenska universitet

Andreas Romeborn & Elisabeth Bladh (red.):
Romanistiken i Sverige. Tradition och förnyelse.
Göteborg, Acta Universitatis Gothoburgensis 2020.

Redaktörerna Andreas Romeborn och Elisabeth Bladh har ställt samman en ambitiös antologi om undervisning och forskning i romanska språk på universitetsnivå i Sverige. De har biståtts av professor Ingmar Söhrman som anges som ”vetenskapligt ansvarig” för publikationen. Perspektivet är både historiskt och samtida och bokens utgivning kan motiveras på flera sätt, enligt redaktörerna. Man vill ge en bild av den svenska romanistikens ”ärorika förflutna”, men också visa att romanistiken är en relativt betydande del av det humanistiska kursutbudet i Sverige i dag. Det har dock varit många nedläggningar av utbildningar i romanska språk i Sverige under senare år, varför det är viktigt att bidra till att motivera ämnenas närvaro vid svenska universitet. Vidare är man intresserad av begreppet romanistik och dess relevans i dagens akademiska verklighet där tendensen ofta är att studera ett romanskt språk och inte flera.

Boken är indelad i tre huvudkapitel med följande rubriker: "Ur den svenska romanistikens historia: De första hundra åren", "Identitet och färdvägar. Romanska språk som akademisk disciplin och forskningsämne(n)" samt "Undervisning i de romanska språken vid svenska universitet. Dåtida och nutida perspektiv". Jag sammanfattar här vad de olika artiklarna belyser. Lars-Göran Sundell ger en beskrivning av den svenska romanistikens första 100 år efter inrättandet av ämnesområdet "Nyeuropeisk lingvistik och modern litteratur" vid universiteten i Uppsala och Lund år 1860. I nästa bidrag tar Dan Nosell upp Edvard Lidforss (1833–1910), professor i nyeuropeisk lingvistik i Lund och medlem i Svenska Akademiens Nobelkommitté, och dennes kontakter med Spanien och Katalonien samt hans betydelse för katalanskan i Sverige. Ulla Åkerström tecknar en historik över italienskan vid Göteborgs universitet åren 1928–1954 och Anna Svensson berättar om några eldsjälar inom romanska språk i Göteborg i mitten av 1900-talet: Matilde Goulard, Börje Cederholm, Arne Lundgren och Nils Hedberg. Det var personer som uppvisade stor kompetens och kunnighet i den praktiska språkundervisningen, ett slags diversarbetare i språk. I delkapitlets sista artikel redogör Iah Hansén för tre för franskämnet i Göteborg mycket viktiga personer och för deras gärning under det tidiga 1960-talet: Hans Nilsson-Ehle, Sven Andolf och Gunnar von Proschwitz.

Bokens andra del inleds med Hans Kronnings bidrag som slår ett slag för den jämförande romanska språkvetenskapen, vilken enligt honom har en svag ställning i Sverige. Ett exempel på en fråga som kunde bli föremål för jämförande studier är enligt Kronning villkorskonstruktionerna i franskan, spanskan och italienskan. Med utgångspunkt från sin egen långa yrkesverksamhet tecknar Björn Larsson de romanska språkens (och särskilt franskans) utveckling som akademiska discipliner i Lund. Lars Göran Sundell (som förekommer i två artiklar) återkommer i samarbete med Fanny Forsberg Lundell i en text där frågan om de romanska språken som egen disciplin alternativt en utveckling mot ett tillstånd där varje språk studeras i sin egen rätt diskuteras. Därefter följer Jonas Granfeldts beskrivning av ett relativt nytt och dynamiskt forskningsområde inom de romanska språken, nämligen språkinlärningsforskningen. En av de få artiklarna som

fokuserar på litteraturforskningen inom de romanska språken är Elisabeth Tegelbergs bidrag med tonvikt lagd på litteraturens roll vid Göteborgs universitet. En utvecklingstendens som kan ses är att avhandlingsämnen kommer att uppvisa större spännvidd och att enskilda professorers inflytande på valet av ämnen minskar.

Det tredje huvudkapitlet behandlar alltså undervisningen i romanska språk. I en gemensam artikel diskuterar Cecilia Alvstad, Elisabeth Bladh, Olof Eriksson och Mårten Ramnäs översättningens roll i romansk undervisning och forskning. Dess roll som pedagogiskt verktyg, översättningsanalysens plats och översättningsvetenskaplig forskning är frågor som tas upp. Débora Rottenberg studerar kursplaner och undersöker hur den nationella universitetspolicyn (kodifierad i högskoleförordningen) omsätts i praktiken i utbildningarna i franska, italienska, portugisiska och spanska vid Stockholms universitet. Charlotte Lindgren beskriver hur distansundervisning och nätbaserad utbildning i romanska språk vuxit fram vid Högskolan Dalarna. Mattias Aronsson intresserar sig för hur fanfiction, ett slags skrivprocess med utgångspunkt från en existerande kulturprodukt, använts i litteraturundervisningen på den inledande kursen i franska vid Högskolan Dalarna. Monika Stridfeldt utvecklar temat nätbaserad undervisning och fokuserar i sin artikel på den muntliga interaktionen i franska i en virtuell lärmiljö av typen Zoom. Detta tredje kapitel innehåller enligt mig några särskilt lärorika inslag för den som själv är verksam inom romanska språk. Jag fastnar för Katharina Vajtas text om förhållandet mellan universitetens kursplaner och den verkliga, genomförda undervisningen, något som till syvende och sist ofta är något som studenter och lärare har bäst kännedom om. Gunilla Ransbo bidrar med en artikel om det relativt sentida fenomenet nybörjarkurser i franska inom ramen för de traditionella språkinstitutionerna. Hon tar upp frågan om lämpliga läromedel och jämför ett samtida läromedel i franska (*Génial*) med en franskbok från 1960-talet (*Franska direkt*) för att visa förändringar i synen på språkundervisning. Christina Lindqvist och Mårten Ramnäs gör en presentation av vokabulärundervisningen inom franskämet. Det är ett område som ibland faller mellan stolarna och författarna visar på dess plats inom utbildningen, då och nu, och gör en prognos inför framtiden.

Boken utgör en gedigen presentation av ämnesområdet och kan med fördel läsas både av personer verksamma inom området och av en kultur- och språkintresserad allmänhet. I förordet säger redaktörerna att de vill undersöka tendenser inom dagens romanistiska forskning. Det är sant att de olika artiklarna visar på en rad sådana tendenser. I vissa fall kunde dock ytterligare fördjupning av några frågor varit på sin plats, kanske i det annars utmärkta efterordet skrivet av Andreas Romeborn. En sådan fråga är den som Elisabeth Tegelberg väcker gällande det allt mer diversifierade valet av avhandlingsämnen i litteratur. Vilken betydelse kan detta tänkas ha för romanistikens utveckling i framtiden? Här har jag, trots bokens många förtjänster, en del invändningar. De litteraturvetenskapligt inriktade avhandlingarna har alltså blivit flera, något som också visas av Tegelberg. Men en mera fördjupande analys av litteraturvetenskapens framväxt och framtidsutsikter på det romanska området saknas i boken. Det hade varit givande att få en sådan, gärna med utgångspunkt från några viktiga litteraturvetenskapliga aktiviteter inom romanska språk under senare år. Vid Uppsala universitet fanns till exempel länge Sveriges enda professur i fransk litteratur, med innehavare som Sigbrit Swahn och Brynja Svane. Vid Romanska och klassiska institutionen i Stockholm, det största institutet för romanska språk i Sverige, fanns det under 1990-talet och delar av det första decenniet på 2000-talet en livaktig forskning och undervisning inom franskspråkig litteratur, till exempel belgisk litteratur (Eva-Karin Josefson). Vidare producerades avhandlingar inom kanadensisk litteratur (av Katarina Carlshamre och undertecknad) med handledare som Maria Walecka-Garbalinska och Margareta Östman. Luminita Beiu-Paladi var verksam inom italiensk litteratur. Ett Kanadainstitut vid Stockholms universitet hjälpte till att möjliggöra inbjudningar av gästföreläsare. Universitetsadjunkt Françoise Sule lade här ner ett engagerat arbete. Medeltidsforskning inom franskan och litteraturöverföring av samtida skönlitteratur är andra viktiga områden inom romanistiken vid Stockholms universitet.

Ett annat projekt som visar den romanska litteraturforskningens konsolidering och hur den öppnat sig mot tvärvetenskapliga sammanhang (paradigm) är Stefan Helgessons projekt om världslitteratur (*World Literature. Cosmopolitan and Vernacular*

Dynamics) där Christina Kullberg och Annika Mörte Alling ingår. Även tidigare Örebro-baserade Kajsa Anderssons stora projekt om Norden-bilden hos Stendhal och romantikerna, som resulterade i fyra tunga publikationer utgivna från och med början av 2000-talet, lyser med sin frånvaro. Slutligen kan sägas att det länge har funnits franskundervisning vid Åbo Akademi, det enda svenskspråkiga universitetet utanför Sverige. Många betydande svenska romanister, till exempel Olof Eriksson (som själv nämner det), Arne Klum och Lars-Göran Sundell har arbetat där under en period. Man kunde alltså anföra att franskan i Åbo ingår i den svenska romanistiken, om än på ett indirekt sätt. Dessa perspektiv kunde ha bidragit till att lyfta fram några frågor som den i övrigt mycket läsvärda antologin inte tar upp.

Svante Lindberg

Medverkande

- Jutta Ahlbeck, PD, sociolog och docent i vetenskapshistoria (jutta.ahlbeck@abo.fi)
- Elisabeth Geiger Poignant, universitetslektor vid Tolk- och översättarinstitutet, Institutionen för svenska och flerspråkighet, Stockholms universitet (elisabeth.poignant@su.se)
- Pekka Kettunen, docent, specialforskare vid Migrationsinstitutet (pekka.kettunen@utu.fi)
- Marika Kivinen, mezzosopran, musikpedagog och FM, doktorand i allmän historia vid Åbo Akademi (marika.kivinen@abo.fi)
- Svante Lindberg, docent, akademilektor i franska vid Åbo Akademi (svante.lindberg@abo.fi)
- Thomas Rosenberg, sociolog och skriftställare (thomas.rosenberg@sulo.fi)
- Julia Tidigs, FD, forskare i litteraturvetenskap vid Svenska litteratursällskapet i Finland och nordisk litteratur, Helsingfors universitet (julia.tidigs@sls.fi)
- Nils Erik Villstrand, professor emeritus i nordisk historia (nvillstr@abo.fi)
- Janne Väistö, FD, PM, postdoktoral forskare i nordisk historia vid Åbo Akademi (janne.vaisto@abo.fi)